

האוניברסיטה העברית בירושלים

ביה"ס למדיניות ציבורית ע"ש פדרמן

מישהו שומע אותי?

**טיפולוגיה של תפיסות חברי הכנסת אודות היענות
לדעת הקהל**

עבודת גמר לתואר מוסמך במדיניות ציבורית

בהדרכת פרופסור גדעון רהט

מגישה: ליבי ממך-בורשטיין

תאריך הגשה: 20.11.12

תקציר

תיאורטיקנים רבים העוסקים בדמוקרטיה גורסים כי היענותם של הפוליטיקאים לדעת הקהל היא היבט הכרחי להבטחת תפקודה התקין של הדמוקרטיה במדינה. למרות מרכזיות נושא זה וחשיבותו הציבורית, מעטים המחקרים שבחנו אותו בזירה הישראלית. מחקר זה מהווה מחקר גישוש ראשוני בנושא ומטרתו העיקרית הינן שרטוט טיפולוגיה של האופנים בהם תופסים חברי הכנסת בישראל את דעת הקהל ויצירת תשתית מושגית ותיאורטית שתוכל לשמש בסיס למחקרים עתידיים הנדרשים בתחום זה.

המחקר מתמקד בהתבטאויות של חברי כנסת במליאת הכנסת בעשורים האחרונים המתאייחות לדעת קהל. נמצא כי קיימות תפיסות רבות ומגוונות של חברי הכנסת בישראל כלפי היענות לדעת קהל וכלפי המושג דעת קהל עצמו. התפיסות העוסקות בהיענות לדעת קהל כוללות תפיסות לפיהן על חברי הכנסת להיענות לציבור וכן, תפיסות לפיהן על חברי הכנסת לפעול לפי האידיאולוגיה האישית שלהם ולא לפי דעת הקהל. התפיסות כלפי המושג דעת קהל כוללות תפיסות חיוביות לפיהן דעת הקהל היא חשובה, בעלת כוח רב ורציונאלית; תפיסות שליליות לפיהן דעת הקהל איננה רציונאלית, איננה עקבית וניתן להפעיל עליה מניפולציות. תפיסות נוספות שנמצאו נוגעות בדרכי המדידה של דעת הקהל (סקרים, בחירות ומחאות) ובתפקידים השונים שממלאת דעת הקהל בתהליך הפרלמנטרי: קביעת סדר יום, כלי לגיבוש מדיניות, מכשול לגיבוש מדיניות, זירת התגוששות וכלי לביקורת הכנסת.

על ידי התוויית תשתית מושגית, מייצר מחקר זה כלים תיאורטיים למחקרי המשך שיבחנו לחקור את סוגיית ההיענות של שחקנים פוליטיים שונים לדעת הקהל בישראל.

תוכן עניינים

4	א. מבוא.....
7	ב. רקע תיאורטי.....
8	דעת קהל.....
10	היענות וייצוגיות.....
13	היענות לדעת קהל.....
16	ג. מסגרת מתודולוגית.....
16	אוכלוסיית המחקר.....
16	שיטת המחקר.....
18	מהלך המחקר.....
19	נתוני המחקר.....
21	מגבלות המחקר.....
23	ד. הטיפולוגיה המוצעת.....
23	1. תפיסותיהם של חברי הכנסת הנוגעות להיענות דמוקרטית.....
23	1.1. תפיסות המשקפות היענות לדעת קהל.....
25	1.2. תפיסות המשקפות חוסר היענות לדעת קהל.....
28	1.3. שימוש רטורי בדעת קהל.....
30	2. תפיסותיהם הכלליות של חברי הכנסת אודות דעת הקהל.....
31	2.1. תפיסות כלליות חיוביות.....
33	2.2. תפיסות כלליות שליליות.....
35	2.3. תפיסות אודות דרכי המדידה של דעת קהל.....
38	2.4. תפיסות אודות תפקידה של דעת הקהל.....
42	ה. דיון ומסקנות.....
47	ביבליוגרפיה.....

א. מבוא

תיאורטיקנים רבים, העוסקים בדמוקרטיה ובערכי היסוד שלה, טוענים כי היענותם של הפוליטיקאים לדעת הקהל היא היבט הכרחי להבטחת תפקודה התקין של הדמוקרטיה במדינה (Erikson, MacKuen, & Stimson, 2002; Gilens, 2005; Habermas, 1996). במידה רבה, זוהי איננה רק טענה תיאורטית, אלא גם הנחת יסוד אזורית בישראל. מרבית הישראלים מרגישים כי תפקידם של חברי הכנסת הוא להקשיב לדעת הקהל ולייצג את העם אשר בחר בהם והעניק להם מושב בכנסת (מדד הדמוקרטיה הישראלית 2011). תחושה זו הינה במידה רבה מובנת מאליה והיא נובעת מהחינוך הדמוקרטי בשיעורי האזרחות, מהקמפיינים השונים הנלווים למערכות הבחירות ומהאווירה הציבורית. תחושה זו מתעצמת על ידי אמצעי התקשורת אשר עורכים לבקרים סקרי דעת קהל בנושאים שונים ומפרסמים אותם (וימן, 2002). התחושה שדעת הקהל היא מרכיב שאמור להשפיע על מקבלי ההחלטות היא ההסבר הכמעט יחידי ליציאתם של אזרחים למחאות ולהפגנות. במילים אחרות, האמונה שדעת הקהל צריכה להשפיע על מקבלי ההחלטות היא הבסיס ליום-יום הדמוקרטי, לדרכי הביטוי של האזרחים, לקיומו של שיח תקשורתי חופשי ולמערכות הבחירות.

אך למרות מרכזיות נושא זה וחשיבותו הציבורית, מעטים המחקרים שבחנו אותו בזירה הישראלית. ניתן לומר שאין לחברה האזרחית בישראל אינדיקציה מחקרית בדבר אופי ומידת ההיענות הקיימת במערכת הפוליטית בישראל. מכאן נובע הצורך במחקר אשר יבחן את נושא ההיענות של חברי הכנסת בישראל לדעת קהל. מחקר זה נרקם מתוך ההבנה שכצעד ראשון לחקירת הנושא, יש לגבש הבחנה של התפיסות השונות הקיימות בקרב חברי הכנסת הישראליים אודות היענות דמוקרטית לדעת קהל. אם כך, מטרתו העיקרית של מחקר זה היא שרטוט של האופנים בהם תופסים חברי הכנסת בישראל את דעת הקהל ויצירת תשתית מושגית ותיאורטית שתוכל לשמש בסיס למחקרים עתידיים הנדרשים בתחום זה.

בדומה להנחה הציבורית, כך גם באקדמיה התיאוריה מניחה שבכל דמוקרטיה מתקיימת היענות. כלומר, שהמדיניות נקבעת ונוצרת בתגובה לצרכי ורצון הציבור ושהפוליטיקאים, עיני הציבור בפרלמנט, נדרשים לייצג את הציבור (או לפחות את חלקו) בעת קבלת החלטות מדיניות. אמנם, הקשר בין המדיניות לבין דעת הקהל איננו נדרש להיות ישיר ותמידי, אך מידה מסוימת של היענות נתפסת כמהותית לעקרונות המדינה הדמוקרטית. ואכן, מחקרים אקדמיים בחנו את

מידת ההיענות במדינות שונות בעולם באמצעות כלים אמפיריים שונים והוכיחו כי אכן קיימת היענות דמוקרטית ושעוצמתה משתנה בהתאם לסוגיית המדיניות, לתקופה, למדינה ולעוד משתנים רבים (Gilens, 2005; Shapiro, 2011).

חלק מהמחקרים בחרו לבחון את תפיסותיהם של השחקנים הפוליטיים כלפי דעת קהל במטרה להבין כיצד ההיענות הדמוקרטית אכן מתקיימת. השאלות שנשאלו במסגרת מחקרים אלו הינם מגוונים כגון; באילו כלים אומדים קובעי המדיניות את דעת הקהל (Rosner, 2007)? כיצד שחקנים פוליטיים שונים מתייחסים לסקרים (Herbst, 1998)? והאם קובעי המדיניות תופסים את דעת הקהל כרציונאלית או כלא רציונאלית (Ekengren & Oscarsson, 2011)?

בעת בחינת שדה המחקר האקדמי המתמקד במערכת הישראלית עולה כי כמעט ואין התייחסות לנושא ההיענות הדמוקרטית. שני המחקרים שבחנו סוגיה זו בישראל הינם, ראשית, מחקרו של כספי (1976) בנושא תפיסות חברי הכנסת את תפיסות הציבור. במחקר זה הוא בחן האם קיים מתאם בין דעת הקהל לבין האופן בו תופסים חברי הכנסת את דעת הקהל. שנית, תזה שנכתבה באוניברסיטה העברית אשר התמקדה בבחינת תפיסת הייצוג של חברי הכנסת לאור תיאוריות ייצוג של ציר לעומת נאמן¹ (Itzkovitch Malka, 2009). בעוד המאמר הראשון נכתב לפני יותר משלושים שנה ומעלה את הצורך במחקר עדכני יותר, השני לא עוסק באופן ישיר בסוגיית ההיענות לדעת הקהל.

אם כן, מחקר זה ינסה למלא שני חללים מחקריים ובכך מטרתו כפולה. מטרתו הראשונה היא בחינת נושא ההיענות הדמוקרטית לדעת הקהל **בזירה הישראלית**. כחברה בעלת מאפיינים תרבותיים ופוליטיים ייחודיים, מתבקש לערוך מחקר ייחודי לישראל. מטרתו השנייה של מחקר זה היא **יצירת תשתית מושגית** על ידי שרטוט טיפולוגיה של תפיסותיהם של חברי הכנסת אודות דעת הקהל והיענות דמוקרטית. ההחלטה להתמקד בתפיסותיהם של חברי הכנסת נובעת מנקודת ההנחה שזהו הבסיס להבנת התהליך הפוליטי. במילים אחרות, מכיוון שהתפיסות של קובעי המדיניות אודות דעת הקהל הן אלו שהלכה למעשה קובעות את ההתייחסות אליה והאופן שבו זו משתלבת בעבודה הפרלמנטרית, עלינו לנסות ולהבין בכדי להבין טוב יותר את תהליך קביעת המדיניות. כמחקר שמטרתו שרטוט טיפולוגיה שיטתית של התפיסות השונות הקיימות בקרב

¹ מושגים אלו יובהרו בהרחבה בפרק ב'.

חברי הכנסת, ניתן יהיה לפתח מחקרים מתקדמים הנשענים עליו וחוקרים לעומק את נושא ההיענות.

בכדי לעמוד במטרות המחקר, הוחלט לערוך מחקר תוכן איכותני המתמקד בנייתו ההתבטאויות של חברי כנסת במליאת הכנסת. אוכלוסיית המחקר הינה 3839 התבטאויות מהכנסת ה-11 ועד לכנסת ה-18 הכוללות מילות מפתח מהשדה הסמנטי 'דעת קהל'. התבצע ניתוח תוכן איכותני בשיטת 'תיאוריה מעוגנת בשדה' על מדגם מייצג של 350 התבטאויות. כחלק מהניתוח, ההתבטאויות קודדו לקטגוריות נושאיות ולקטגוריות-על וכך שורטטה הטיפולוגיה המוצעת. כמו כן, נערך אומדן גס והערכה כללית של היקפה של כל תפיסה בקרב חברי הכנסת.

נמצא כי קיימות תפיסות רבות ומגוונות של חברי הכנסת בישראל כלפי היענות לדעת קהל וכלפי המושג דעת קהל עצמו. מבין התפיסות העוסקות בהיענות לדעת קהל נמצאו תפיסות לפיהן על חברי הכנסת להיענות לציבור וכמו כן, נמצאו תפיסות לפיהן על חברי הכנסת לפעול לפי האידאולוגיה האישית שלהם ולא לפי רצונות הציבור. מבין התפיסות כלפי המושג דעת קהל נמצאו תפיסות חיוביות, תפיסות שליליות וכמו כן תפיסות מגוונות כלפי תפקידה של דעת הקהל בתהליך הפרלמנטרי וכלפי דרכי המדידה שלה.

המחקר פותח בסקירת ספרות הממפה את המחקר התיאורטי והאמפירי שנעשה עד כה בנושא דעת קהל, היענות דמוקרטית והיחס בין שני המושגים הללו. בפרק שלאחר מכן, מוצגת שיטת המחקר על כל שלביה וכמו כן, מפורטים מאפייני המדגם ומגבלות השיטה. מוצגת הטיפולוגיה המוצעת, שנבנתה במחקר זה, תוך שילוב ציטוטים נבחרים מתוך המדגם במטרה להמחיש ולהבהיר את הקטגוריות השונות ותוך דיאלוג עם המסגרת התיאורטית. הציטוטים שנבחרו מייצגים נאמנה ציטוטים רבים נוספים שהופיעו במדגם. לבסוף מוצגות מסקנות המחקר, והצעות למחקרי המשך.

ב. רקע תיאורטי

המושגים 'דעת קהל' ו'היענות' הינם מושגים מרכזיים בתיאוריה של הדמוקרטיה. זאת, החל מיוון העתיקה ותורתו הפוליטית של אריסטו (אריסטו & רות, 1974). זו הניחה את היסודות לדמוקרטיה והגדירה כי היא מבוססת על רצונות הציבור וטענה כי ריבונותם של השולטים תלויה בנכונות העם לקבלם כמייצגיהם. גם חוקרים מהעשורים האחרונים טוענים כי הדמוקרטיה היא במהותה עניין של פעולה וקבלת החלטות התואמת לרצונות הציבור (Erikson, et al., 2002; Gilens, 2005; Habermas, 1996). הרעיון המרכזי בדמוקרטיה, המקובל על מרבית ההוגים והחוקרים, הוא שהשלטון הדמוקרטי כרוך בצורך בדו-שיח עם האזרחים במטרה לייצגם ולהיענות לרצונותיהם (כספי, 2001).

אמנם, ישנן מחלוקות לגבי ההגדרות השונות למושגים דעת קהל והיענות דמוקרטית ולתפקיד המדויק אותו הם ממלאים במערכת הפוליטית, אולם ניתן לומר שהם שני צדדים באותה המטבע. הצד האחד מתייחס לציבור האזרחים ולמסרים אותם הם שולחים כלפי מעלה לנציגיהם בשלטון (Bottom-Up) והשני מתייחס לנבחרי הציבור ולתפקיד אותו עליהם למלא ביחס לציבור (Top-Down). למרות שבספרות לא תמיד מופיעים הביטויים דעת קהל (Public Opinion) והיענות דמוקרטית (Democratic Responsiveness) בשם, הרעיון הכללי אותו הם מייצגים נוכח בין השורות בתיאוריות פוליטיות העוסקות במערכות דמוקרטיות.

בפרק זה אציג את המסגרת התיאורטית והאמפירית שעל בסיסה נערך מחקר זה המחולקת לשלושה היבטים; דעת קהל, היענות וייצוג והיענות פוליטיקאים לדעת הקהל. ראשית, אפרוס את הספרות המחקרית העוסקת בדעת קהל ובהגדרות השונות למושג זה. לאחר מכן, אדון במושג היענות דמוקרטית ואציג תיאוריות שונות להסבר סוגי הייצוג וההיענות. בהמשך, אציג את התיאוריות המנסות לשלב בין שני המושגים תוך הבחנה בין תיאוריות המניחות שיש היענות לדעת קהל לתיאוריות המניחות שאין היענות לדעת קהל. לבסוף, אסכם את המסגרת התיאורטית הכללית ואדון במחקרים אמפיריים העוסקים בהיענות של הפוליטיקאים והמדיניות הציבורית לדעת הקהל.

דעת קהל

שדה המחקר העוסק בדעת קהל התפתח ממספר דיסציפלינות אקדמיות שונות: תיאוריות מפסיכולוגיה סייעו להבין את תהליכי היווצרות העמדות אצל הפרט; סוציולוגים תרמו רעיונות של הבניה חברתית והשפעה על דעת קהל; סטטיסטיקאים פיתחו כלים ושיטות לאמידת דעת קהל; תיאוריות בתקשורת ניסו להבין כיצד אמצעי התקשורת משפיעים על דעת הקהל; ומחקרים ממדעי המדינה ניסו ללמוד מה מקומה של דעת הקהל במערכת הפוליטית וכיצד היא משפיעה על החלטותיהם של מקבלי ההחלטות (Berelson, 1952).

למרות שישנו קונצנזוס רחב אודות החשיבות של דעת הקהל בתהליך הדמוקרטי, ישנה אי הסכמה לגבי הגדרת המושג. כמעט כל המחקרים העוסקים בדעת הקהל מתחילים בהצהרה שמדובר במושג מעורפל ואפילו מסתורי ולאחר מכן מציעים את הגדרתם (Fuchs, 1996). ההגדרות השונות למושג 'דעת קהל' מתמקדות בהיבטים שונים של המושג. חלק מההגדרות מתמקדות בשאלה מיהו הקהל, חלק בשאלה מה נחשב כדעה וחלק בשאלה הכללית מהי דעת קהל.

בעסקה בשאלה **מיהו הקהל**, מתייחסת הספרות לכמה סוגים שונים של קהל כגון קהל בוחרים, קהל קשוב, קהל אקטיבי וקהל סקטוריאלי (Splichal, 1999). קהל הבוחרים (Voting Public), הינו הסוג הרחב ביותר והוא כולל גם פלחי אוכלוסייה שלא בהכרח מתעניינים בסוגיית המדיניות שאת דעת הקהל עליה בוחרים. אם מתייחסים לקהל זה במושג 'דעת קהל', כוללים גם קבוצות אוכלוסייה שאין לה בהכרח עמדה מגובשת כלפי סוגיית המדיניות. הקהל הקשוב (Attentive Public) כולל את הקהל המעורב פוליטית. במקרה של קהל זה, למרות שלא תמיד סוגיית המדיניות נוגעת בו באופן ישיר, הוא מעורב ומסוגל לגבש עמדה. הקהל האקטיבי (Active Public) כולל את האליטה של הקהל הקשוב, כלומר פעילים פוליטיים, ראשי ארגונים חברתיים, עיתונאים ומובילי דעת קהל שונים. התייחסות לדעת אלו כאל דעת הקהל יכולה ליצור קשיים מכיוון שלא תמיד דעתה של האליטה משקפת את דעתו של כלל הציבור. לעיתים היא אפילו מסתירה את דעת הקהל הרחבה בכך שהיא יוצרת אשליה שהיא אכן משקפת את כלל הציבור. קהל סקטוריאלי (Sectoral Public) הינו קהל ספציפי, ציבור בוחרים של סיעה מסוימת או ציבור

שסוגיית מדיניות מסוימת רלוונטית אליו (כגון צעירים, עולים, מוגבלים או כל קבוצה קטנה ומובחנת). הבעייתיות בהתייחסות לקהל זה היא שלא תמיד הוא מבטא את דעתו ולכן קשה להתייחס אליו כשמתייחסים לדעת הקהל.

סוגיית הביטוי מובילה אותנו למרכיב הבא בביטוי דעת קהל, והוא הדעה- **מה נחשב כדעה** ומה לא. לרוב כוללים במושג 'דעה'- את הדעות, הגישות, הערכים והאמונות. ערכים ואמונות נתפסים כבסיס של הדעות והגישות אך גם כיציבים יותר מאשר הדעות והגישות שמשתנות באופן תכוף יחסית (Sharp, 1999). כשבוחנים את שאלת הדעה, עולה גם השאלה כיצד למדוד מהי הדעה. בספרות מופיע דיון רחב בשאלת המדידה של הדעה כאשר רבים מבקרים את יכולתם של סקרים, שיטת המדידה הנפוצה ביותר לדעת קהל, לשקף את דעת הקהל האמיתית. כך לדוגמא, רבים טוענים שהסקרים משפיעים על תשובותיהם של הנבדקים באמצעות ניסוח השאלה ובחירת השאלות. אחרים טוענים שהפרטים בחברה כלל לא גיבשו דעה ובוודאי שאינם מסוגלים לנסח אותה בצורה קוהרנטית לצורך סקרים. יש הטוענים שמכיוון שאנשים משנים את דעתם באופן תכוף, סקרים לא מספיקים לתפוס ולשקף את השינויים הללו (Rounce, 2010).

ישנן הגדרות רבות **לדעת הקהל**. לפי הרבסט (1998) אלו נובעות מהאקלים החברתי, הסביבה והכלים הטכנולוגיים הקיימים ומהסביבה התקשורתית. הגדרה אחת רואה את דעת הקהל כמצרף דעותיהם של הפרטים, כלומר ההתפלגות הסטטיסטית של עמדותיהם של האזרחים כלפי אובייקט מסוים (אדם או סוגיה). הגדרה זו מתייחסת אך ורק לשאלה אילו תפיסות קיימות אצל כלל האזרחים בנושא מסוים מבלי להתייחס לדרכי הביטוי של התפיסות. הגדרה זו מאמצת את הסקרים כאמצעי הטוב ביותר למדידת דעת הקהל. הגדרה אחרת גורסת שדעת קהל כוללת אך ורק עמדות המבוטאות במרחב הציבורי (Fuchs, 1996). הגדרה זו תואמת לתפיסתו של האברמס לפיה דעת קהל איננה מצרף של כלל הדעות אלא שיקוף של שיח ציבורי רחב שמתקיים במרחב הציבורי (Public Sphere) (Habermas, 1996). לפי תפיסה זו הדרך לבחון את דעת הקהל היא באמצעות בחינה של השיח באמצעי התקשורת ובין קבוצות אינטרס. תפיסה זו קשורה לתפיסתה של נוילה-ניומן והתיאוריה שלה אודות 'ספירלת השתיקה'. לפי תיאוריה זו, דעת הקהל מורכבת גם מדעות ממשיות שניתן למדוד באמצעות סקרים אך בעיקר דרך **אקלים הדעות** כפי שהוא עולה מאמצעי התקשורת ומתהליכים חברתיים אחרים. הגדרה שלישית רואה

את דעת הקהל כפיקציה, כתוצר של מניפולציה של אליטה. כפי שניסח זאת בורדיה (בתוך Rounce, 2010):

"...public opinion does not exist in the form which some people, whose existence depends on this illusion, would have us believe. At present, there is... mobilized opinion, formulated opinion, pressure groups mobilized around a system of interests." (Bourdieu, 1979, 129-130).

לסיכום, ישנן בספרות הגדרות שונות לקהל (כל האזרחים? חלק? ולדעה (עמדות רציונאליות? אקלים כללי?) והתייחסויות רבות ומגוונות למושג דעת קהל ולאופן בו ניתן למדוד אותו (סקרים? אמצעי תקשורת?). לפני שנדון בהתייחסות של הפוליטיקאים לדעת הקהל, המוקד של מחקר זה, אציג מספר תיאוריות כלליות העוסקות בהיענות וייצוגיות.

היענות וייצוגיות

התפיסה הרווחת בציבור היא שדעת הקהל נשמעת במסדרונות הפרלמנט ושמתיימת היענות דמוקרטית (Democratic Responsiveness). רבים מאמינים שלאזרחים יש את האפשרות להשפיע על המדיניות ושנציגיהם הפוליטיים אכן קשובים לדעתם (Grill, 2007). העובדה כי כמעט בכל מהדורת סוף שבוע מופיעים בעיתונים סקרי דעת קהל ושפוליטיקאים נחשפים אליהם ואפילו מצטטים אותם מעצימה את האמונה שדעת קהל היא גורם חשוב ומשפיע בתהליך הדמוקרטי (Herbst, 1998). למרות שלרוב לא נצפה למתאם מלא בין דעת הקהל למדיניות, כמעט תמיד נצפה בדמוקרטיה למתאם כלשהוא.

השאיפה הזו להיענות דמוקרטית נובעת קודם כל מהשאיפה לייצוגיות שביסס הובס (Hobbes) כאשר טען כי בכדי לצאת מהמצב הטבעי האדם בחר באוטוריטה שהינה מייצגת שלו. לפי הובס, האוטוריטה, שהינה בעצם השלטון, שואבת את כוחה אך ורק מתוקף היותה מייצגת את אלו שבחרו בה. פיטקין, מי שהעלתה את נושא הייצוגיות למרכז הבמה האקדמית שנים רבות אחרי הובס, טענה שהתיאוריה של הובס לא מספיקה. לטענתה, לא מספיק לומר שהריבונות השלטונית מבוססת על עקרון הייצוגיות אלא הייצוגיות צריכה להתבטא בצורה פורמלית כלשהיא (Pitkin, 1967). במילים אחרות, היא טוענת שהן המיוצגים והן המייצגים צריכים לוודא שמתיימת היענות באמצעות הקמת מערכת פוליטית שתבטיח זאת. היא מציעה ארבעה סוגים

שונים של ייצוגיות שצריכים להתקיים במערכת כזו: ייצוגיות פורמלית (מערכת ממוסדת של אמצעים שיבטיחו ייצוג באמצעות סמכות ואחריות), ייצוגיות סימבולית (המשמעות אותה מעניקים המיוצגים למייצגים שלהם), ייצוגיות תיאורית (הדמיון שיש בין המייצג למיוצג) וייצוגיות מהותית (המעשים שהמייצגים עושים לטובת/בשם המיוצגים). לטענתה, ארבעת סוגי הייצוגיות הללו צריכים להתקיים בהרמוניה במערכת דמוקרטית.

מי שביקר את המודל של פיטקין והציע מודל משלו הינו מנסברידג' (2003) אשר בתגובה לפיטקין מציג גם הוא ארבעה סוגי ייצוגיות משלו: ייצוגיות הבטחתית (Promissory) - שמתייחסת לעבר, להבטחות אותם הבטיחו הנציגים במהלך קמפיין בחירות ולדרישה שיקיימו הבטחות אלו. ייצוגיות מקדימה (Anticipatory) - שמתייחסת לעתיד, ולפיה נציגים מייצגים את רצונותיהם העתידיים של הציבור. כלומר פועלים לפי מה שנראה להם שהציבור ירצה ויאשר בבחירות הבאות. ייצוגיות מנווטת (Gyroscopic) - שבה הנציגים מתייחסים לרצונות הציבור כבסיס לפעולה אך בפועל פועלים לפי הרקע והעמדות האישיים שלהם. וייצוגיות פונדקאית (Surrogate) - שבה הנציג מייצג קהל אחר, שאינו ציבור הבוחרים שלו. במידה רבה המודל של מנסברידג' הינו הרחבה של ה"ייצוגיות המהותית" של פיטקין שכן הוא מציג ארבעה סוגים של ייצוגיות המתבטאת במעשים. בשונה מפיטקין, ארבעת סוגי הייצוגיות של מנסברידג' אינם היבטים שונים של ייצוגיות שצריכים להתקיים בהרמוניה אלא הם סוגים של ייצוגיות שמתארים התנהגות שונה של נבחר ציבור.

אולאו וקארפס, בדומה לפיטקין, הציעו מודל הרמוני הכולל ארבעה סוגים של היענות שיחד מרכיבים ייצוגיות (Eulau & Karps, 1977). סוגי ההיענות שהם מציעים הינם: היענות למדיניות, היענות לשירות, היענות הקצאתית, והיענות סימבולית. היענות למדיניות היא ההיענות הקלאסית שבה נציגי הציבור פועלים בזירת קביעת המדיניות, בעיקר בחקיקה, בהתאם לרצונות הציבור. היענות לשירות היא היענות שלא באמצעות חקיקה אלא באמצעים אחרים שעומדים לרשות נבחר הציבור (סוירים, סיוע אישי, יצירת קשרים וכו'). היענות הקצאתית היא שאלת הקצאת הטובין החברתיים וכיצד פועלים נבחר הציבור כדי לדאוג להקצאה שפועלת לטובתם של המיוצגים שלהם. לבסוף, היענות סימבולית היא היענות פסיכולוגית יותר ולא מעשית. בהיענות מסוג כזה המיוצג מרגיש שהמייצג מגיב אליו ותמיכה מעניק תמיכה בתמורה. בניגוד לפיטקין,

מודל זה מציג הבחנה שניתן למדוד אותה וכך לאמוד את מידת ההיענות. הביקורת של אולאו וקארפס כלפי פיטקין היא שהיא שמה דגש על הפוטנציאל להיענות ולא על פעולת ההיענות עצמה.

בנוסף לדיון אודות סוגי הייצוגיות, קיימת הבחנה קלאסית ונפוצה ביותר בספרות המבחנה בין סוגי היענות. מדובר בהבחנה בין תפיסות ציר לתפיסות נאמן (trustee versus delegate) שלפיה פוליטיקאי שפועל כציר פועל לפי רצונות הציבור ופוליטיקאי שפועל כנאמן פועל לפי תפיסתו האישית מכוח זה שהוא נבחר על ידי הציבור לפעול לפי תפיסת עולמו. זוהי הבחנה שמופיעה במספר רב של מאמרים ומחקרים הנוגעים לתחום הדמוקרטיה וההיענות. היא מופיעה בצורה מסוימת במודל של מנסברידג' כאשר הייצוגיות ההבטחתית מזכירה את תפיסת הציר והייצוגיות המנווטת מזכירה את תפיסת הנאמן.

אך ניתן לבקר את ההבחנה הזו. כך לדוגמא, רהפלד (2009) מבקר את ההבחנה בין ציר ונאמן וטוען שהיא חלקית ולא מספיקה בכדי לתאר מגוון של מצבים ואנשים. רהפלד טוען שבהבחנה ציר-נאמן חסרים שלושה היבטים חשובים; כיוון המדיניות, מקור השיפוט ורגישות לסנקציות. כיוון המדיניות הינו השאלה האם הפוליטיקאי מכוון את המדיניות שלו לטובת הכלל או לטובת חלק מהכלל (קבוצת הבוחרים שלו, או כל קבוצה אחרת). מקור השיפוט מתייחס לשאלה כיצד הפוליטיקאי מחליט מה נכון לעשות- האם לפי מקור פנימי (כלומר הוא עצמו) או לפי מקור חיצוני (קבוצת הבוחרים שלו, התקשורת וכו'). רגישות לסנקציות מתייחס למידה שבה פוליטיקאי רגיש לאיום על אי-בחירה מחדש. רהפלד לוקח את שלושת ההיבטים הללו ומציג מטריצה של שמונה הרכבים אפשריים ביניהם. ציר ונאמן הינם שניים מתוך שמונת ההרכבים. רהפלד טוען שהמודל שלו מאפשר הבנה מעמיקה יותר של סוגי היענות מכיוון שהמטריצה שלו כוללת מגוון רחב יותר של סוגי היענות. בנוסף, המודל שלו מוותר על השאלות המרכזיות שנשאלו בדרך כלל כשבחנו את מושג הייצוגיות וההיענות – מה הקהל רוצה? ומי מעניק לפוליטיקאים את הסמכות לפעול? רהפלד מתייחס לשאלות אחרות לחלוטין וטוען כי הן אלו שמשמעותיות בפועל וקובעות את מידת ההיענות של הפוליטיקאים (Rehfeld, 2009).

היענות לדעת קהל

לאחר שהוצגה הספרות העוסקת בדעת קהל ובספרות העוסקת בייצוגיות והיענות, תוצג להלן הספרות שניסתה לבחון את הקשר בין השניים, כלומר לבחון את ההיענות לדעת קהל בתיאוריה ובמעשה.

ברבים מן המחקרים האמפיריים שנעשו, נמצא מתאם גבוה בין דעת הקהל כפי שהיא עולה מסקרים לבין החלטות מדיניות שונות בארה"ב (Herbst, 2003; Gilens, 2005; Burstein, 1983; Page & Shapiro, 1998; Monroe, 1993), בקנדה (Francois Petry, 1999) ובגרמניה (Brettschneider, 1996). מחקרים אחרים מצאו מתאם נמוך (Brooks, 1990). מה שיכול להצביע על השימוש המועט שפוליטיקאים עושים בסקרי דעת קהל ולא בהכרח על חוסר ההתחשבות שלהם בדעת קהל באופן כללי (François Petry, 2007).

את הספרות התיאורטית אודות היענות לדעת קהל ניתן לחלק לשתי גישות מרכזיות; גישה הטוענת כי בדמוקרטיה לא יכולה להתקיים היענות (תיאוריות 'אין היענות' - Non-Responsiveness Theories) וגישה הטוענת שבדמוקרטיה יכולה להתקיים היענות (תיאוריות של היענות – Responsiveness Theories).

תיאוריות 'אין היענות' Non-Responsiveness Theories:

את גישות התיאורטיקנים הטוענים כי מדיניות ציבורית איננה מושפעת מדעת הקהל ושלא מתקיימת היענות דמוקרטית ניתן לחלק לכמה תת גישות (Rounce, 2010):

גישת אין עמדות (Non Attitudes) - גישה הגורסת כי שחקנים פוליטיים אינם מגיבים לדעת הקהל מכיוון שאין למה להגיב. דעת הקהל היא חסרת משמעות מכיוון שדעות הציבור הינן לא עקביות, במרבית הסוגיות הציבור חסר את הידע הנדרש כדי לגבש עמדות מוצקות והדעות עצמן יכולות להיות מושפעות מגורמים רבים (Sharp, 1999; Stimson, MacKuen, & Erikson, 1994). גישה זו קשורה גם לתפיסתו של בורדיה שהוצגה לעיל בדבר הפיקציה של דעת קהל.

גישת דעות מתופעלות (Manipulated Opinion) - גישה לפיה המדיניות היא זו שמשפיעה על דעת הקהל ולא להפך. כאשר נתקלים במחקרים המראים מתאם בין דעת הקהל לבין מדיניות אין זו הוכחה להיענות דמוקרטית אלא הוכחה ליכולתן של האליטות הפוליטיות

לעצב את דעת הקהל על ידי אמצעי התקשורת או באמצעים אחרים (Druckman, 2001; Jacobs & Shapiro, 2000).

גישת תסכול דמוקרטי (Democratic Frustration) – גישה שבבסיסה הטענה כי ישנה

סתירה בין הרצון והציפייה של הפוליטיקאים להיות נציגים ולשקף את רצון בוחריהם לבין הרצון והציפייה להיות מנהיגים ולפעול לפי ראות עיניהם. גישה זו, שקיבלה התייחסות בעיקר אצל ברוקס (1990), משקפת את המתח שבין תפיסות הציר לנאמן והיא בעצם מניחה שנציגי הציבור מעוניינים בסתר ליבם לפעול כראות עיניהם, כלומר כנאמנים (כפי שצוטט על ידי Rounce, 2010).

היבט אחר של גישה זו הוא הטענה הנפוצה שהשימוש בדעת קהל הוא שימוש רטורי בלבד. כלומר, שחקנים פוליטיים נעזרים בסקרי דעת קהל או מצטטים ממצאי סקרים בכדי לנטרל טענות כלפיהם בדבר אי התייחסותם לדעת קהל או לחוסר הייצוגיות שלהם, כך שלא מדובר בהיענות אמיתית (Brooks, 1990).

תיאוריות של היענות Responsiveness Theories :

תיאוריות אלו גורסות כי ישנו קשר ממשתי בין דעת קהל לבין מדיניות ציבורית וכי דעת הקהל משפיעה על המדיניות הנקבעת. ההנחה היא שדעת הקהל תואמת למדיניות ושהיא מהווה כוח עצמאי המסוגל להביא לשינויי מדיניות. לפי תיאוריות אלו, כאשר קיים קונצנזוס רחב בסוגיית מדיניות מסוימת סביר מאוד שהמדיניות תכוון לעמדה זו (Francois Petry, 1999). ישנן כמה תת גישות בתיאוריות של היענות :

גישת האפשרויות – גישה הגורסת כי דעת קהל משפיעה על המדיניות הציבורית תחת

תנאים מסוימים בלבד. את מחקרם של פייג' ושפירו (Page & Shapiro, 1983), ניתן לשייך לגישה זו. מחקרם מראה כי ההיענות של הפוליטיקאים לדעת קהל המתבטאת בשינויי מדיניות מתקיימת בעיקר בסוגיות מדיניות המתאפיינות כבולטות תקשורתית (כלומר המופיעות פעמים רבות בסיקור אמצעי התקשורת). שנית, הם הראו שבסוגיות חברתיות ובסוגיות של מדיניות פנים ישנה היענות גבוהה יותר מאשר בסוגיות מדיניות חוץ. פייג' ושפירו אף מראים כי ההיענות של הפוליטיקאים של דעת קהל היא רבה יותר כאשר הסקרים משקפים דעת קהל יציבה- כלומר כיוון ברור של דעות לאורך זמן. כמו כן, הם מצאו כי ככל שדעת הקהל היא ליברלית יותר, כך תהיה היענות גבוהה יותר אליה. מחקרם של פייג' ושפירו מתייחס למערכת הפוליטית של ארה"ב

בלבד, והוא מתאפיין בתפיסה הגורסת שישנה היענות לדעת קהל, אך תחת תנאים מסוימים בלבד.

מודל התרמוסטט – גישה שפותחה על ידי וולזיאן (Wlezien, 1995), הטוענת שדעת הקהל משמשת כתרמוסטט, כווסת, למידת ההשקעה הממשלתית הרצויה. כלומר, יש לצפות לשינוי גובה ההשקעה הממשלתית בהתאם לרצונות הציבור ולא למתאם מדויק בין העמדות העולות מסקרי דעת קהל למדיניות. בהקשר זה צריך לציין תרחיש המתקיים פעמים רבות המתואר על ידי שארפ (Sharp, 1999) כ'תרמוסטט שבור'. בתרחיש זה, המדיניות אכן משתנה בתגובה לדעת הקהל אך דעת הקהל איננה מתמתנת ביחס למדיניות שנקבעה אלא היא ממשיכה לדרוש שינוי בגובה ההשקעה. המדיניות בתגובה לכך לא מספיקה להתאים את עצמה לשינויים הנדרשים ונוצר פער הולך וגדל בין דעת הקהל לבין המדיניות.

גישת 'תלות מסלול' (Path Dependency) – גישת תלות מסלול מניחה שהחלטות שמתקבלות בנקודת זמן אחת משפיעות על ההחלטות העתידיות. כך, המדיניות שתקבע תלויה במסלול שהיא עברה קודם לכן. לפי גישה זו, החלטות המדיניות הראשוניות מושפעת מדעת הקהל אך לאחר מכן המדיניות הולכת ומתרחקת ממנה (Baumgartner & Jones, 1993).

לסיכום, הספרות התיאורטית מציעה הגדרות שונות למושג דעת קהל: החל מאפשרויות שונות להתייחסות לקהל, דרך התייחסויות שונות למושג הדעה, למשמעותה ולדרכי המדידה שלה וכלה בהתייחסויות פילוסופיות ותיאורטיות לשאלה מהי דעת הקהל, האם היא קיימת ומה טיבה. כמו כן, קיימות תיאוריות שונות לרעיון הייצוגיות וההיענות לדעת קהל וכמו כן, גישות שונות לשאלת הקשר בין מדיניות ציבורית לבין דעת קהל. בדיון על השאלה האם בפועל בדמוקרטיה מתקיימת היענות מצד נציגי הציבור הוצגו מספר מחקרים אמפיריים אשר הראו כי לרוב מתקיימת היענות לדעת הקהל וכי המדיניות הציבורית במדינות מערביות שונות (ארה"ב, קנדה, גרמניה) נקבעת במתאם עם שינויים בדעת הקהל. עם זאת, למרות קיומה של ספרות ענפה סביב השאלה האמפירית, ישנו חלל מחקרי סביב הסוגיה התיאורטית. במילים אחרות, לא נמצאו מחקרים או מאמרים אשר מציעים הבחנה מסודרת לגבי התפיסות השונות הקיימות בקרב שחקנים פוליטיים כלפי דעת קהל והיענות.

ג. מסגרת מתודולוגית

בפרק זה תוצג המסגרת המתודולוגית של המחקר. ראשית, תתואר האוכלוסייה שבה מחקר זה מתמקד. שנית, תתואר שיטת המחקר, יוסבר מדוע היא נבחרה ויפורטו כל שלבי המחקר מתחילתו. בהמשך יוצגו הנתונים שנאספו לצורך המחקר ואתאר את מאפייניהם. לבסוף, יוצגו מגבלות המחקר.

אוכלוסיית המחקר

מחקר זה מתמקד בחברי כנסת כקובעי מדיניות. ישנם שחקנים רבים בזירת המדיניות הציבורית, וביניהם בירוקרטים, נבחרי ציבור, ארגוני מגזר שלישי, בעלי אינטרסים, עיתונאים ואפילו האזרחים. הבחירה להתמקד בחברי הכנסת במחקר זה נובעת מההנחה שישנו קונצנזוס על כך שבעלי הלגיטימציה המרכזיים לעיצוב המדיניות הינם המחקקים, נבחרי הציבור (Casey, 1998). כמו כן, למרות שלא תמיד חברי הכנסת הינם בעלי הכוח הרב ביותר לקבוע את המדיניות, יותר מכל שאר השחקנים מצופה מהם לפעול בהיענות לדעת הקהל. יתכן ויש מקום למחקרים עתידיים שיבחנו את תפיסותיהם של שחקנים פוליטיים אחרים כלפי דעת קהל, כפי שנעשה בעבר, אך חשוב להתחיל עם נבחרי הציבור, השחקן הרלוונטי ביותר לשאלת מחקר זו.

שיטת המחקר

כמחקר מקדים, נערכו ראיונות עומק חצי מובנים עם מספר חברי כנסת מהכנסת הנוכחית (הכנסת ה-18) ממספר סיעות אשר במסגרתם הם נשאלו אודות יחסם לדעת קהל, הבנתם את המושג, תפיסתם לגבי האופן בו ניתן למדוד דעת קהל ותפיסתם הכללית אודות היענות לציבור. מהראיונות עלו תפיסות מגוונות ואף סותרות כלפי המושג דעת קהל. חברי כנסת מסוימים אף ביטאו מספר תפיסות סותרות במקביל (לדוגמא; ביטאו תפיסה לפיה חובתו של חבר הכנסת להיענות לדעת הקהל וגם תפיסה לפיה הוא לא מחויב לכך אלא רק לאידיאולוגיה האישית שלו). ניכר היה שמדובר במושג טעון, שמעורר דיון ועמדות שונות בנושא. המחקר המקדים חיזק את הצורך בתשתית מושגית אשר תאפשר להבין ולנתח את תפיסותיהם המורכבות של חברי הכנסת וכמענה לכך, שורטט מערך המחקר הבא.

שיטת המחקר שנבחרה למחקר זה הינה ניתוח תוכן איכותני שייערך על ידי ניתוח התבטאויות של חברי כנסת במליאת הכנסת בנוגע לדעת הקהל. בתחילת הדרך במחקר זה, נעשה ניסיון לערוך גם ניתוח כמותני, אך לאחר שההתבטאויות נדגמו, נאספו וקודדו, התגלו ליקויים חמורים במאגר 'דברי הכנסת' שמנעו כל אפשרות לבצע מחקר שיטתי מהימן ותקף. זה נבע מכך שבשלב מסוים במחקר הכנסת שינתה את מערכת הזכור המידע והוגבלה האפשרות לשלוף מידע לפי שנים או תקופות, דבר שהגביל את אפשרות הדגימה של הנתונים. כמו כן, התגלה כי כנסות מסוימות לא נמצאות במאגר האינטרנטי וגם לא במאגר במשכן הכנסת עצמו. מאחר ומסגרת הזמן והמשאבים שהועמדו לרשות מחקר זה היו מוגבלים, הוחלט להתמקד בניתוח האיכותני אשר במקרה זה יכול לספק תשתית תיאורטית ומתודולוגית חשובה למחקר עתידי בתחום.

בכדי לקבל תמונה רחבה של תפיסותיהם של חברי הכנסת לאורך השנים האחרונות ולא רק בכנסת הנוכחית, ובכדי להימנע מהקשיים המוכרים הקיימים בעת עריכת שאלונים וראיונות (מהימנות בין אישית נמוכה, קושי לדעת האם המרואיין אומר את האמת), הוחלט לבחון את דבריהם של חברי הכנסת כפי שהופיעו במאגר 'דברי הכנסת' במליאת הכנסת. היתרונות הנוספים בבחינת ההתבטאויות במאגר דברי הכנסת היא שאין צורך בשיתוף הפעולה של חברי הכנסת בכדי לערוך את המחקר. כך ניתן להגיע למספר גדול של יחידות ניתוח, לבחון את ההקשר ואת סוגיית המדיניות שבהן חברי הכנסת מתייחסים לדעת קהל ובעיקר ניתן לבחון את ההתייחסות לדעת קהל 'בפעולה', כלומר בהקשר ובסביבת הפעולה של חברי הכנסת. התוכן המנותח נדלה מתוך מדגם מייצג של 350 התבטאויות של חברי כנסת שנאמרו במליאת הכנסת והמשקפות התייחסות לדעת קהל.

ניתוח תוכן הינו שיטה של ניתוח תכנים כתובים, מילוליים או ויזואליים שנכנסה לשימוש לראשונה כמתודולוגית מחקר לניתוח קטעי עיתונות, פרסומות ונאומים פוליטיים במאה ה-19 (Harwood T.G & Garry T, 2003). כיום שיטה זו נפוצה במחקרי תקשורת ועיתונאות, סוציולוגיה, פסיכולוגיה, מדעי המדינה ומנהל עסקים ואף חלה עלייה בשימוש בה (Elo & Kyngas, 2008). ניתן לערוך ניתוח תוכן כמותני ואיכותני באופן אינדוקטיבי או דדוקטיבי. מקובל כי במקרים שאין מספיק חומרים תיאורטיים אודות הנושא הנחקר, או שהחומרים הקיימים הינם קטועים, יש לערוך מחקר אינדוקטיבי. במקרה כזה יש לשלוף מתוך הטקסט קטגוריות שבאמצעותם עונים על שאלת המחקר ובונים את המסגרת התיאורטית החסרה (שם).

ואכן, כפי שהוצג בסקירת הספרות, הספרות הקיימת בנושא תפיסותיהם של פוליטיקאים אודות הקשר בין דעת קהל לבין היענות היא חסרה. לכן הוחלט לערוך מחקר אינדוקטיבי בעיקרו. שיטות ניתוח שונות הוצעו על ידי חוקרים שונים. המשותף לכולן הוא חיפוש דפוסים החוזרים ושבים בחומר המנותח. גישת המחקר האינדוקטיבית שנבחרה לעבודה זו הינה התיאוריה המעוגנת בשדה (Ground Theory). גישה זו, שפותחה על ידי גלזר ושטראוס מאפשרת יצירת מבנה תיאורטי מתוך בחינה מדוקדקת של נתונים בכדי להעלות קטגוריות תוכן, לחשוף את משקלן היחסי ולמפות את הקשרים ביניהם (שקדי, 2003). המטרה הסופית היא להציג טיפולוגיה של תפיסותיהם של חברי הכנסת על דעת קהל המבוססת על המחקר האינדוקטיבי.

מהלך המחקר

השלב הראשון במחקרים מסוג זה הינו שלב ההכנה של הטקסט, כאשר יש לוודא כי הטקסט שנבחר מייצג את האוכלוסייה ממנה נבחר (Elo & Kyngas, 2008). הטקסט שנבחר במחקר זה הינו התבטאויותיהם של חברי כנסת במליאת הכנסת בהם הם מתייחסים לדעת קהל. תחילה הוגדרה רשימה של מילות מפתח שהוכנסו למערכת אזכור המידע 'דברי הכנסת' לפי שדות סמנטיים הקשורים למושג 'דעת קהל' (אבניאון, 2000). רשימת מילות המפתח הינה: "דעת קהל", "הציבור חושב", "הציבור רוצה", "העם רוצה", "העם חושב", "עמדות הציבור", "עם ישראל רוצה" ו"דעות הציבור". בשלב הבא הוכנסו מילות המפתח למערכת 'דברי הכנסת' ונערך אומדן של היקף האוכלוסייה. היקף האוכלוסייה (כלל ההתבטאויות במאגר דברי הכנסת הכוללים את מילות המפתח) הינו 3839 ($n=3839$). בשלב זה ניתן היה להבחין כי שתי כנסות, הכנסת ה-12 והכנסת ה-14, לא מופיעות במאגר. מבירור ושיחה עם מנהלת מערכת 'דברי הכנסת' עלה כי מדובר בבעיה מוכרת וכי תקלה זו צפויה להיפתר במהלך שנת 2013 (מרכוס, 2012). מבחינת תקופת המחקר, מערכת דברי הכנסת כוללת התבטאויות משנת 1981 ועד להיום ולכן המדגם מקיף את השנים הללו בלבד. לאחר שלב ספירת ההתבטאויות, נערכה שיטת דגימה אקראית פשוטה בכדי לצמצם את האוכלוסייה לכדי מדגם מייצג. כלל ההתבטאויות מוספרו מ-1-3839 ולאחר מכן נערכה הגרלה באמצעות תוכנת מחשב בה נבחרו 350 התבטאויות שנדגמו לתוך קובץ אקסל. לצורך שמירה על הקשר, בעת הדגימה הועתקה הפסקה שבה מילת המפתח הופיעה וכמו כן הועתקה הפסקה שקדמה ואת הפסקה שעקבה לפסקה זו. כמו כן, לצורך מיפוי מאפייני

המדגם, נבדק מיהו הדובר של כל התבטאות, לאיזו סיעה השתייך, באיזה תאריך הוא התבטא, ומה היה נושא הדיון.

השלב השני והמרכזי במחקר, הינו שלב איכותני שבו נותחו ההתבטאויות לפי גישת ה'תיאוריה המעוגנת בשדה'. ראשית, נערך קידוד פתוח (open coding) בו נקראו ההתבטאויות מספר פעמים כאשר לאחר מכן הן קודדו לכדי קטגוריות נושאיות. לאחר מכן, נערך קידוד צירי (axial coding) במהלכו קובצו "משפחות" של קטגוריות לכדי קטגוריות על. קטגוריות העל יחד עם הקטגוריות הנושאיות יוצגו בפרק הממצאים בשילוב ציטוטים נבחרים שנועדו להמחיש את משמעותה של כל קטגוריה.

נתוני המחקר

כעת יתוארו מאפייני המדגם; ההתפלגות לפי כנסות, לפי מילות מפתח, לפי הסיעות ולפי סוגיות המדיניות.

התפלגות ההתבטאויות לפי כנסות

להלן טבלה המציגה את ההתפלגות של ההתבטאויות לפי כנסות. כפי שצוין, עקב תקלה טכנית במערכת אזכור המידע של 'דברי הכנסת', לא ניתן היה לשלוף התבטאויות מהכנסת ה-12 ומהכנסת ה-14 ולכן הם חסרים גם במדגם. ניתן לראות שהמספר הממוצע של התבטאויות לכנסת במדגם זה הוא 50.

מספר כנסת	סה"כ התבטאויות
10	42
11	59
12	0
13	60
14	0
15	75
16	56
17	20
18	38
סה"כ	350

התפלגות ההתבטאויות לפי מילות מפתח שהוכנסו

הוכנסו למאגר 8 מילות מפתח שונים שנמצאים בשדה הסמנטי של 'דעת קהל': 'דעת קהל', 'הציבור חושב', 'הציבור רוצה', 'העם רוצה', 'העם חושב', 'עמדות הציבור', 'עם ישראל רוצה' ו'דעות הציבור'. כל מילות המפתח נמצאו במדגם כאשר 'דעת הקהל' ו'דעת קהל' הופיעו הכי הרבה פעמים (89%). להלן טבלת ההתפלגות:

מספר התבטאויות	מילת המפתח
139	דעת הקהל
175	דעת קהל
3	העם חושב
12	העם רוצה
5	הציבור חושב
11	הציבור רוצה
2	עם ישראל רוצה
3	עמדות הציבור
350	סה"כ

התפלגות ההתבטאויות לפי סיעות

להלן טבלת ההתפלגות של ההתבטאויות לפי הסיעה אליה שייכים הדוברים. ניתן לראות כי במדגם כלולות התבטאויות של חברי כנסת מסיעות שונות ומגוונות וביניהם סיעות מהימין, השמאל והמרכז, סיעות גדולות וקטנות, יהודיות וערביות. הסיעה שמופיעה הכי הרבה פעמים במדגם היא סיעת הליכוד (24%) ואחריה סיעת העבודה (22%), מה שצפוי כמובן לאור גודלן בתקופה זו.

מספר התבטאויות	שם הסיעה
15	אגודת ישראל ויהדות התורה
19	בל"ד
14	האיחוד הלאומי
1	הדרך השלישית
86	הליכוד
79	המערך-העבודה-ישראל אחת
5	הרשימה המתקדמת לשלום
13	התחיה (התחיה-צומת וצומת)
3	התנועה הערבית להתחדשות
19	חד"ש
15	מפד"ל- הבית היהודי
1	יחד

5	ישראל ביתנו וישראל בעליה
2	מולדת
2	מורשה-פא"י
18	מפ"ם-מר"צ- התנועה לזכויות האזרח והשלום
1	מפלגת המרכז
1	עם אחד
10	קדימה
15	רע"ם (ורע"ם תע"ל)-מד"ע
13	ש"ס
12	שינוי
1	תנועה למסורת ישראל
350	סה"כ

התפלגות ההתבטאויות לפי נושא הדיון

בבדיקת הנושאים של הדיונים בהם הופיעו ההתבטאויות עולה, כי נושא הדיון שמופיע הכי הרבה פעמים במדגם נוגע לסוגיות חברתיות כלליות (כגון זכויות נשים, מחאות חברתיות, אבטלה ועוד) (15.7%) לאחריו נושאים הנוגעים לסוגיה הפלשתינית (14.8%) ולמדיניות חוץ ודיפלומטיה (32%).

נושא הדיון	סה"כ התבטאויות
איכות סביבה ובע"ח	3
בטחון חוץ	15
בטחון פנים	29
דת ומדינה	14
התנחלויות	25
חברה כללי	55
חינוך	10
כלכלה	27

מדיניות חוץ ודיפלומטיה	32
משפטים	6
עליה, יהדות התפוצות	13
ערביי ישראל	9
פוליטיקה וממשל	27
הסוגיה הפלשתינית	52
צה"ל	10
רווחה	19
תקשורת ותשתיות	4
סך הכל	350

לסיכום, נראה שהמושג דעת קהל מופיע בדיונים רבים במליאת הכנסת, כלומר שישנה התייחסות רחבה של חברי כנסת אל מושג זה. מהמדגם עולה שהוא מופיע בהתבטאויות של חברי כנסת מסיעות מגוונות מהימין, מהשמאל ואף ממפלגות סקטוראליות (ערביות ודתיות). כמו כן, התייחסות לדעת קהל כחלק מהתבטאויות במליאת הכנסת נפרשת על פני דיונים העוסקים בסוגיות מדיניות שונות; החל מסוגיות מרכזיות כגון הסוגיה הפלשתינית, בטחון וסוגיות חברתיות שונות וכלה בסוגיות מדיניות אחרות כגון תשתיות תקשורת, כלכלה ודת.

מגבלות המחקר

למערך מחקר זה כפי שהוא הוצג יש מספר מגבלות. ראשית, ישנו הקושי הידוע לנסות להבין מה אנשים חושבים דרך ניתוח הדברים שהם אומרים. קושי זה, הינו קושי פרשני (האם הקורא הבין נכונה את כוונתו של חברי הכנסת?) וגם קושי עקרוני (האם חברי הכנסת מבטאים במליאה את עמדותיהם האמיתיות?). למרות קיומו של קושי זה, שיטת מחקר זו הינה עדיין בין השיטות הטובות יותר לזיהוי ולניתוח דרכי חשיבה ותפיסות עולם (Ekengren & Oscarsson, 2011).

שנית, יש הטוענים שתיאוריות שנחשפות באמצעות שיטת 'תיאוריה המעוגנת בשדה' הינן תיאוריות מקומיות שאינן ברות הכללה. אמנם מחקר זה מתמקד במערכת הישראלית, אך הוא

מציע טיפולוגיה רחבה אשר אין כל סיבה להניח שאינה יכולה להוות בסיס למחקרים דומים במדינות אחרות. מחקר זה הינו בהגדרתו מחקר שמטרתו הענקת מושגים תיאורטיים ראשוניים ויצירת תשתית אשר נועד להוות בסיס למחקר המשך.

ד. הטיפולוגיה המוצעת

הטיפולוגיה אשר תוצג בפרק זה, של התפיסות השונות הקיימות בקרב חברי הכנסת הישראליים אודות דעת קהל, מבוססת על הניתוח האיכותני שנערך. בשלב הקידוד שבו קובצו "משפחות" של קטגוריות נושאיות לקטגוריות-על, עלה כי תפיסותיהם של חברי הכנסת ניתנים לחלוקה לשתי תחומים עיקריים; הראשון, תפיסותיהם של חברי הכנסת אודות היענות דמוקרטית והשני, תפיסותיהם הכלליות של חברי הכנסת אודות דעת הקהל. התפיסות אודות היענות דמוקרטית היוו כשליש מתוך המדגם בעוד התפיסות הכלליות אודות דעת הקהל היוו כשני שלישים.

התפיסות השונות יוצגו לפי חלוקה זו תוך שילוב ציטוטים ממחישים ותוך דיון במשמעויותיהן. כמו כן, יוצגו התיאוריות הרלוונטיות מהספרות לכל אחת מהתפיסות תוך דיון בתרומה שלהן להבנת התפיסות וההיבטים החסרים ותוצג הערכה כללית של היקפי התפיסות במדגם.

1. תפיסותיהם של חברי הכנסת הנוגעות להיענות דמוקרטית

במדגם הופיעו ארבע תפיסות שונות הנוגעות למידת ואופן ההיענות הנדרשת מחברי הכנסת כלפי דעת קהל ורצונות הציבור. את ארבע התפיסות ניתן לחלק, בדומה לספרות התיאורטית, לתפיסות המשקפות היענות לדעת קהל ולתפיסות המשקפות חוסר היענות לדעת קהל. בהערכה גסה, כחמישים אחוזים מתוך התפיסות הנוגעות להיענות הינן תפיסות המשקפות חוסר היענות ורק כעשרים אחוזים הינם תפיסות המשקפות היענות. שלושים האחוזים הנותרים הינן תפיסות המשקפות שימוש רטורי בדעת הקהל, עליהן יפורט בהמשך.

1.1 תפיסות המשקפות היענות לדעת קהל

במדגם ההתבטאויות הופיעו שני סוגים של תפיסות המשקפות היענות לדעת הקהל; **תפיסת היענות מלאה** לפיה חבר הכנסת צריך לייצג את כלל הציבור (כ-80%) **ותפיסת היענות חלקית** לפיה חבר הכנסת צריך לייצג ולהיענות לחלק מהציבור (כ-20%).

1.1.1. תפיסת היענות מלאה

לפי תפיסה זו, על חברי הכנסת לייצג ולהיענות לכלל הציבור בעבודתם הפרלמנטרית. חברי הכנסת המחזיקים בעמדה זו מאמינים שהייצוגיות וההיענות הינם מרכיבים מהותיים לדמוקרטיה ושתפקידם כחברי כנסת לפעול בהתאם לרצונו של הציבור. התפיסה באה לידי ביטוי בהתבטאויות רבות כגון:

"רבותי, מדוע אנחנו מתעלמים מן הכלי המאבחן, שרבים בבית הזה אומרים לא אחת כי הוא כלי מאבחן, וזו הציבוריות, זו דעת הקהל? הרי איננו חיים בוואקום. אנחנו חיים בעולם דינמי, אנחנו נפגשים בציבור, יש משאל עם, שואלים לדעת הקהל, ואני יודע שחברים רבים מסתמכים במידה מרובה על דעת קהל. מדוע אינכם מסתמכים בנושא זה על דעת קהל?" (י. פ. 2/3/82)

"ופני הכנסת כפני הכנסת, והיא אמורה לייצג את העם. אם העם חושב שהיא לא צודקת, הוא מחליף את ההרכב של הכנסת." (ר. ר. 12/7/11)

"ולכן אני אומרת שבראש וראשונה אנחנו צריכים להסתכל על הציבור, ואם אנחנו הולכים, ואני בטוחה שכך יהיה, לממשלת אחדות, שרוב הציבור רוצה ממשלת אחדות" (מ. ר. 9/5/12)

"כבוד היושב-ראש, רבותי חברי הכנסת, רבים מהאזרחים בכלל מופתעים מכך שגיל הנישואים הוא 17. הם חושבים לתומם שהוא 18. אני חושב שהרוב המכריע של הציבור חושב ככה. לכן הצעת החוק, אין הרבה מה להסביר בה." (ג. ז. 18/6/12)

תפיסה זו הינה התפיסה הקלאסית של היענות דמוקרטית והיא התפיסה המונחת בבסיסם של המחקרים הכמותיים בנושא. מבחינת המסגרת התיאורטית, תפיסה זו מתאימה למושג הייצוגיות המהותית של פיטקין לפיה פוליטיקאים נענים לדעת הקהל באמצעות מעשים פרלמנטריים שונים. כמו כן, תפיסה זו נובעת מהשקפתו של הובס בדבר החובה של השלטון להיענות לרצון העם ובכך שמדובר בתנאי המאפשר את שלטונם.

העובדה שתפיסה זו קיימת בקרב חברי הכנסת הישראלים לאורך השנים איננה מפתיעה שכן מדובר בעקרון בסיסי בדמוקרטיה. עם זאת, מעניין יהיה לבחון האם מדובר בהתבטאות מילולית גרידא או שחברי הכנסת המחזיקים בתפיסות אלו גם פועלים לפי דעת הקהל בעבודתם הפרלמנטרית.

1.1.2 תפיסת היענות חלקית

הופיעו במדגם גם התבטאויות המשקפות עמדה לפיה אין חובה להיענות לכלל הציבור אלא לחלק מהציבור ושמדגישה את חשיבות הייצוג של המיעוט. התבטאות לדוגמא שמשקפת עמדה זו:

"כאשר בימים אלה כולנו דואגים וחרדים לפגיעה בדמוקרטיה; אני אומר, אדוני היושב-ראש, כאשר ציבור שלם, גורמים לו סתימת פיות, לא שמעתי שמישהו מתבטא נגד העניין הזה. ואף אחד לא מודאג מכך שאין שוויון בחלוקת התדירים למגזרים השונים שרוצים לעצב דעת קהל ולהביע ולהשמיע דעות אחרות שאינן מושמעות בערוצים הממלכתיים."
(ד.א. 2/2/05)

תפיסה זו הופיעה במינן כמעט זניח במדגם של מחקר זה (כ-2%) אך עצם הופעתה מעוררת שאלות חשובות כגון; לאיזה חלק של הציבור מכוונים חברי הכנסת האוחזים בתפיסה זו? האם הם מכוונים בעיקר לציבור הבוחרים שלהם או שקיימים חברי כנסת המכוונים לציבור בוחרים אחר? (בדומה לתפיסת הייצוגיות הפונדקאית של פיטקין).

ביחס לתיאוריה, ניתן לראות כי יש קשר בין שתי התפיסות המשקפות היענות לבין המודל שהציע רהפלד (2009), בו טען שה"כיוון" אליו הפוליטיקאי מכוון הינו היבט מרכזי בתפיסת ההיענות שלו כלפי דעת הקהל. רהפלד מבחין בין שתי אפשרויות לכיוון: הפוליטיקאי מכוון לטובת הכלל, טובת כלל האומה, או שהוא מכוון לטובת חלק מהכלל (לרוב, ציבור בוחרים מוגדר). מוצע כי מחקרים עתידיים יבחנו את המאפיינים של האוחזים בתפיסות השונות הללו ואת ההשלכה של תפיסה זו כלומר האם המחזיקים בתפיסות אלו פועלים אחרת בזירה הפרלמנטרית.

1.2 תפיסות המשקפות חוסר היענות לדעת קהל

במדגם הופיעו שני סוגים של תפיסות המשקפות חוסר היענות לדעת קהל; **תפיסת חוסר היענות לפיה אין לפעול לפי דעת הקהל בכלל אלא לפי העמדה והאידיאולוגיה האישיים של חבר הכנסת ותפיסת קשר הפוך** לפיה לא רק שלא צריך לפעול לפי דעת הקהל אלא יש לעצב את דעת הקהל לפי העמדה האישית של חבר הכנסת. כלומר שלא חברי הכנסת הם המגיבים והנענים לדעת הקהל אלא שדעת הקהל היא המגיבה לחברי הכנסת, לעמדתם ולמעשיהם. תפיסת הקשר ההפוך הופיעה הרבה יותר מתפיסת חוסר ההיענות, בערך פי שלוש.

1.2.1 תפיסת חוסר היענות

תפיסת חוסר היענות היא תפיסה המבטאת אמונה כי תפקידו של חבר הכנסת הוא לפעול לפי האידיאולוגיה האישית או המפלגתית שלו בלבד ללא קשר לדעת הקהל כפי שהיא עולה בסקרים, באמצעי תקשורת או בכל אמצעי אחר. ציטוטים לדוגמא:

"קל מאוד לעלות על הגל הזה. הוא שוחה דווקא בניגוד לזרם. לכן הוא מתעמת ונתקל בקשיים רבים. הוא אדם אמיץ מאוד, והפחדנים הם אלה שמתקפלים, הם אלה שמסתכלים על סקרי דעת הקהל, והם אלה שרוצים ללכת עם הזרם." (ט.א. 9/7/03)

"מנהיג אמיתי לא מסתכל אחורה, לא עושה סקרים כל יום לדעת מה הציבור רוצה ורץ לפניו." (מ.ש. 30/6/10)

"לפני שמר בגין החליט לסגת מכל סיני, הרוב המכריע, אולי 95% היו נגד הנסיגה מסיני. אז מה? בכלל, אני לא חושב שאני צריך לשקף או שמישהו מאתנו צריך לשקף כל סקר של דעת קהל. לפעמים מבחן של ממשלה הוא בנכונותה להיות לא פופולרית." (ש.פ. 19/7/94)

"אני אומר לך שיש בעיה עם פוליטיקאים שחיים לפי סקרי דעת קהל. אני לא מכבד אותם, אני לא מקבל אותם, ולא מעניין אותי כמעט מה תגיד התקשורת. אני מאמין, והאמנתי כל חיי, שאדם יציג את האמת שלו." (מ.ש. 1.5.96)

"אנחנו חייבים לשקול, להחליט, לפי הנתונים המובאים לפני חברי הכנסת ולא לפי דעת קהל מזויפת ולא לפי עיתונות ולא לפי פופולריות אלא לפי הנתונים המובאים לפנינו. אנחנו חייבים לעשות את הדברים האלה ביושר, על-פי אמת, ולדון בשיקול כזה שהוא כעין-שיפוטי." (א.ר. 2/8/93)

תפיסה זו מתקשרת למספר תיאוריות שונות ביניהן תפיסת הנאמן (Trustee) לפיו חבר הכנסת נבחר על ידי הציבור ומרגע זה עליו לפעול לפי אמונתו וערכיו האישיים ולא בהכרח לפי רצונות הציבור. הגדרתו של מנסברידג' בדבר ייצוגיות מנווטת, לפיה הנציגים מתייחסים לרצונות הציבור כבסיס לפעולה אך בפועל פועלים לפי הרקע והעמדות האישיים שלהם. וגישת 'אין עמדות', אשר לפיה דעת הקהל איננה קיימת לכן אין למה להגיב או להיענות.

1.2.2 תפיסת קשר הפוך

תפיסת קשר הפוך הינה תפיסה שרואה את הקשר בין חברי הכנסת לציבור כקשר 'מלמעלה למטה' (Top-Down) - כלומר שעל חברי הכנסת לעצב את דעת הקהל ולייצר אותו ולא להגיב או

להיענות אליו. התבטאויות מסוג זה הופיעו פעמים רבות במדגם (כשליש מכלל התפיסות הנוגעות בהיענות). בחלקן חברי הכנסת מבטאים באופן ברור את התפיסה שעליהם לעצב את דעת הקהל ובחלקן זה משתמע מתוך השימוש במילות פועל של גיוס, יצירה, גרימה, וכו' בסמוך למושג דעת הקהל. דוגמאות:

"הוא מתחיל ליצור דעת קהל. זה בסדר. זה פרלמנטרי." (ש.ו. 15.9.94)

"אנחנו מבקשים ממך, אדוני השר, לגרום לדעת קהל, כדי שלממשלה לא יהיה קל ללכת עם הצעות כאלה, שלא יוכלו להעביר החלטות כאלה." (מ.פ. 20/10/99)

"אני חושב שצריך ליצור דעת-קהל נגד התשלומים המוגזמים האלה." (א.ר. 15/12/93)

"למה אני מכוון? אני רוצה לומר שכוחה של האופוזיציה הפרלמנטרית הוא לא בהכרח בהשגת התוצאה שבה היא רוצה, אלא ביכולת שלה לאתגר את הממשלה בחלופות איכותיות ולהתמודד כאן בכנסת על דעת הקהל, כי ידוע שלא יצא כלום מהצבעות האי-אמון, אבל אמרו: הבמה הזאת בכנסת נותנת לנו אפשרות להצליף בממשלה ולנסות לשכנע את דעת הקהל." (מ.א. 21/5/12)

"רבותי, אמרתי את הדברים האלה כדי שכולנו נדע מה הן הסכנות. לעתים, לדון בנושא, לגבש דעת קהל ואחר כך לא ליישם, זה מסוכן יותר מאשר לבוא ולומר: אנחנו כל הזמן דורשים, מביאים את הנושא לוועדת הכספים, דורשים שיתקיים דיון, דורשים לגבות את הדיון בכסף תקציבי." (ד.ת. 18/1/94)

"אני אומר, שגם בעניין הזה המשרד לביטחון פנים יכול לקבל את עזרתה של הכנסת כדי לגייס דעת קהל על מנת שלעת כזאת יינתנו למשרד לביטחון הפנים כל הכוחות הדרושים כדי להגן על חייהם של אזרחי מדינת ישראל ולמנוע את המעברים של השוהים הבלתי חוקיים." (מ.ג. 29/8/01)

"אל כל אלה הייתי קורא מעל במה זו לבוא, להירתם לנושא, לעורר את דעת הקהל, להביא את הממשלה להיערך בצורה רצינית לנושא. כי אני משוכנע שכל מי שהיום שולל את הרעיון, מכנה אותנו בכל מיני כינויים, בסופו של דבר יגרום נזק רציני ביותר לא רק לחברה הישראלית אלא גם למדינת ישראל כולה." (י.כ. 31/5/94)

התבטאויות המשקפות תפיסת קשר הפוך מתקשרות לתיאוריה לפיה דעת הקהל איננה קיימת אלא היא תוצר של מניפולציה (Manipulated Opinion) של הפוליטיקאים עצמם ו/או אמצעי התקשורת. בהתבטאויות מופיעות התייחסויות לחברי הכנסת כאחראים על המניפולציה

ומופיעים גם התייחסויות לפיהם אמצעי התקשורת הם הגורמים למניפולציה (על כך יפורט בהמשך).

התבטאויות אלו מתקשרות גם לתיאוריית התסכול הדמוקרטי (Democratic Frustration), לפיו פוליטיקאים נעים בין הצורך להיענות לבחוריהם לבין הצורך והרצון לשקף מנהיגות ולפעול לפי ראות עיניהם. ניתן לפרש את ההתבטאויות הללו כחלק מתפיסה רחבה יותר לפיה על חברי הכנסת להוביל את דעת הקהל ולא לשקף אותה.

1.3. שימוש רטורי בדעת קהל

בנוסף על ההתבטאויות המשקפות היענות וההתבטאויות המשקפות חוסר היענות, קיימות במדגם התבטאויות רבות המשתמשות בדעת קהל ככלי רטורי לביסוס עמדה (כ-35% מההתבטאויות הנוגעות להיענות וכ-12% מכלל המדגם). התבטאויות רטוריות אלו משקפות מחד היענות לדעת קהל ומאידך חוסר היענות (כפי שיפורט בהמשך). כמו כן, חלק מההתבטאויות מבססות את הטענה על דעת קהל 'אמפירית' כפי שהיא עולה מסקרים (כלומר מביאים נתונים ממשיים) וחלק אחר מבססות את הטענה על דעת קהל 'תחושתית', ללא ביסוס אמפירי ועל סמך תחושותיהם האישיות את אקלים הדעות.

1.3.1. דוגמאות להתבטאויות המבוססות על סקרים :

"אדוני היושב-ראש, תראה מה קורה במדינת ישראל - מערכות שלמות קורסות. הכלכלה מתמוטטת - הכול קורס. החברה מתמוטטת - הכול קורס. רק לפני שבוע נערך סקר דעת קהל ו-63% אמרו שהמדינה הזאת קורסת. הכול מתמוטט, ואתם ממשיכים בשלכם. עד מתי תמשיכו לחלוב את עטיני הציבור" (א.ו. 23/2/04)

"הגיעה השעה לחזור יותר ויותר לאוצרות העצומים של עמנו, לאמץ יותר ויותר את תרבותנו ולהשתחרר מהשפעות רבות של תרבויות-נכר שדבקו בנו. יש כיום פתיחות לכך, ויותר מזה: הדור הצעיר מחפש את שורשיו האמיתיים ורוצה להכיר את תרבות עמנו וייחודה. רק השבוע התפרסמו התוצאות של משאל דעת קהל כל-ארצי שנערך על-ידי מכון פור"י, בהזמנת עיתון "הארץ". ממשאל זה מתברר, שיותר ממחצית האוכלוסייה במדינת ישראל מגדירה את עצמה כדתית-מסורתית. תוצאות משאל זה מצביעות על הרצון והכיוון של רוב הציבור במדינה..." (א.א. 9/6/04)

"הצעת החוק הזאת באה להסדיר את שירותם של חיילי המילואים, ואני חייב לומר, שוב, אדוני, היא לא הוגשה בחטף, היא לא הוגשה לפני כמה שבועות, היא הצעה שמונחת

יותר משנה על שולחנה של הכנסת, והיום, אדוני היושב ראש, הגיע יומה. לפני כשבוע ימים ערכה תנועת שינוי סקר דעת קהל לעניין המילואים, והממצאים הם ממצאים מחרידים, ואני חושב שמן הראוי שהכנסת והציבור ידעו עליהם. 80% מכלל הציבור סבורים שאין שוויון בחלוקת נטל המילואים; שמונה מכל עשרה סבורים שאין שוויון 60% מסכימים, שכל זמן שלא תהיה חלוקה שווה של נטל המילואים בעיית המוטיבציה לא תיפתר." (א.ר. 11.5.94)

"לצערנו, תמונת השוויון בישראל עדיין רחוקה משלמות. מחלקת המחקר במרכז המחקר והמידע של הכנסת, לבקשת ועדת החקירה הפרלמנטרית בראשות חברת הכנסת זהבה גלאון, בנושא הסחר בנשים, ערכה סקר דעת קהל לבחינת מודעות הציבור לתופעת הסחר בנשים בישראל, הקשר שלה לזכויות האדם בתודעת הציבור ועמדות הציבור כלפיה... ממצאי הסקר מצביעים על כך, שהסחר בנשים כמעט שאינו מתקשר בתודעת הציבור להפרה של זכויות האדם. המאבק בתופעת הסחר בנשים איננו רק מאבק של הרשויות. להצלחתו נדרשת גם הוקעה חברתית..." (נ.ר. 10/12/2003)

1.3.2. דוגמאות להתבטאויות המבוססות על תחושות:

"העם עייף. העם עייף ממלים, העם עייף מסיסמאות. העם רוצה תוצאות, הוא רוצה עשייה, הוא לא רוצה מלים ואנחנו חייבים לעשות את זה." (מ.ר. 18/7/2012)

"יוסי שריד, יש לי תחושה, שאם מרצ תעשה סקר דעת קהל גם בקרב הציבור וגם בקרב הציבור שתומך בה, אני בטוח שתוצאת הסקר הזה תהיה תמיכה חד משמעית בחזרת מרצ לממשלה." (א.פ. 4/7/00)

"תרדו אל העם, תרדו אל הרחוב ותשמעו מה אומרים עליכם באמת, תשמעו מה באמת חושבים על אהוד ברק, מה באמת חושבים על ממשלתו, מה חושבים על הישגיה. הציבור חושב אחרת, אנחנו נתקלים בזה יום יום, שעה שעה. בכל רמזור תוריד את החלון: מה אתם עושים כדי להפיל את הממשלה הזאת? מתי כבר תפילו אותו? יום זה הולך ומתגבר, אבל אתם חיים באיזה דז'ה וו?" (ס.ש. 11/10/99)

"אדוני היושב-ראש, אדוני ראש הממשלה, אילו היה נערך היום סקר דעת קהל בנושא המאחזים הבלתי-חוקיים, היינו מגלים ללא כל הפתעה, שרובו של הציבור הישראלי מתנגד להתנהגותם הפרועה של מי שלקחו את החוק לידיהם." (ק.א. 21/7/03)

השימוש בדעת קהל ככלי לביסוס טיעונים משקף הנחת יסוד לפיה מדובר בביסוס חזק שמסוגל לתמוך בטיעוניהם במליאת הכנסת ואשר ניתן לשייך לו שתי משמעותיות תיאורטיות. ראשית, ניתן לייחס לשימוש זה את תפיסת ההיענות, לפיה על הפוליטיקאי לייצג את הציבור. ניתן לטעון כי חבר כנסת שמבסס את הטיעונים הפוליטיים שלו בכך ש"זהו רצונו של הציבור",

מאמין שתפקיד חברי כנסת לשקף ולפעול לפי רצון הציבור ולכן בכדי לשכנע בטיעון מסוים ישתמש ב'קלף' של דעת קהל. מאידך, ניתן לטעון, כי מדובר בשימוש ריק, שלא משקף תפיסת היענות אלא להפך, תפיסת חוסר היענות. פעמים רבות פוליטיקאים מצטטים סקרי דעת קהל או מדברים על רצון הציבור מבלי להתכוון לפעול באמת לפי רצון זה. השימוש בדעת קהל פעמים רבות נובע ממתח פנימי שמשקף בשימוש בדעת קהל כללי רטורי (Herbst, 1998; Rounce, 2010).

ההבחנה בין ביסוס טענות לפי סקר וביסוס טענות לפי תחושות משקף הבדלים בתפיסת הדרך הלגיטימית לאמוד את דעת הקהל. בעוד סקרים נמצאים בשימוש הולך וגדל, בעיקר על ידי אמצעי התקשורת, ניתן לראות כי רבים מחברי הכנסת מבססים טיעונים באמצעות תחושות של מהי דעת הקהל. בערך כמחצית מההתבטאויות המשקפות שימוש רטורי נשענו על סקרים ומחצית על תחושות בלבד.

מחקרים עתידיים יכולים להעמיק בנקודה זו ולבחון האם יש סוגיות מדיניות מסוימות בהם חברי כנסת נוטים לערוך סקרי דעת קהל והאם יש מאפיינים מסוימים לחברי כנסת שנוטים להישען על תפיסות אישיות. כמו כן, מעניין יהיה לנסות וללמוד האם ישנם כלי מדידה אלטרנטיביים למדידת דעת הקהל (כגון חוגי בית, ערוצי תקשורת פתוחים, מכתבים וכדומה).

לסיכום, להלן טבלה מסכמת של התפיסות הנוגעות להיענות דמוקרטית:

תפיסות הנוגעות להיענות דמוקרטית		
1.1 תפיסות המייצגות היענות לדעת קהל	1.2 תפיסות המייצגות חוסר היענות לדעת קהל	1.3 שימוש רטורי בדעת הקהל
1.1.1. היענות מלאה - על חברי הכנסת לייצג את כלל הציבור	1.2.1 חוסר היענות - אין לפעול לפי דעת הקהל	1.3.1. ביסוס טענה על פי סקר דעת קהל
1.1.2. היענות חלקית - על חברי הכנסת לייצג חלק מהציבור	1.2.2. קשר הפוך – על חבר הכנסת לעצב את דעת הקהל	1.3.2. ביסוס טענה על תחושות ואקלים דעות

2. תפיסותיהם הכלליות של חברי הכנסת אודות דעת הקהל

בנוסף לתפיסות הנוגעות להיענות לדעת קהל, הופיעו במדגם תפיסות רבות הנוגעות למאפיינים הכלליים של דעת קהל (כפי שחברי הכנסת רואים אותם), תפיסות הנוגעות בתפקידה של דעת הקהל בתהליך הפרלמנטרי בכנסת ותפיסות אודות אמצעי המדידה של דעת קהל.

מבחינת תפיסות כלליות, הטיפולוגיה המוצעת כאן מציעה להבחין בין תפיסות חיוביות לבין תפיסות שליליות כלפי דעת קהל. למרות שבספרות ישנן הגדרות תיאורטיות רבות למושג דעת קהל (הכוללות התייחסות למידת הרציונאליות שלה או ליכולתה להיות עקבית) לא נמצאה הבחנה שיטתית בין תפיסות שונות האפשרויות והקיימות כלפי המושג. באומדן גס של התפלגות ההתבטאויות במדגם, עולה כי מתוך ההתבטאויות הכלליות אודות דעת הקהל, התפיסות הכלליות החיוביות היוו כ-70% והתפיסות השליליות היוו כ-30%. אומדן זה מעלה שאלות מעניינות כגון; האם מדובר בהתפלגות הנכונה בקרב חברי הכנסת (כלומר האם המדגם מייצג את האוכלוסייה)? האם חברי הכנסת לא מבטאים תפיסות שליליות מסיבות של תדמית (כלומר האם ישנו תת ייצוג של תפיסות שליליות)? האם ישנו אפיון לחברי כנסת בעלי תפיסות שליליות כלפי דעת קהל? האם תפיסה שלילית או חיובית כלפי דעת קהל היא עקבית? וכדומה.

2.1 תפיסות כלליות חיוביות

חברי הכנסת ביטאו מגוון תפיסות חיוביות כלפי דעת קהל וביניהן תפיסה לפיה **דעת קהל היא רציונאלית** (שהציבור הוא רציונאלי), **דעת הקהל היא חשובה**, ותפיסה לפיה **לדעת קהל יש כוח רב**.

2.1.1 דעת קהל היא רציונאלית

חבר כנסת שדבק בתפיסה שהקהל הינו רציונאלי סביר שיהיה מחויב לרצונות הציבור ויפעל לפיהם. תפיסה זו משקפת התייחסות שווה כלפי הציבור (לעומת התייחסות מתנשאת או פטרנליסטית) לפיה ראוי להקשיב לציבור ש"יודע על מה הוא מדבר". להלן התבטאויות לדוגמא:

"תגיש הצעת חוק שאסור לכתוב ספר תורה. למה לא? זה היינו הך. תדע לך, חבר הכנסת אופיר פינס, לא יעזור שום דבר. צריך לא להתעלם מן האמת. הציבור הולך לקלפי, הציבור לא טיפש. הוא יודע עבור מה הוא מצביע. הגיע הזמן שתדעו, הציבור רוצה יותר דתיים בכנסת ישראל, וזאת הדרך." (ד.א. 17/1/00)

"אני לא חושש והציבור לא טיפש, הציבור פיקח" (ר.ג. 15/1/96)

2.1.2. דעת קהל היא חשובה

מדובר בתפיסה כללית המשקפת את ההבנה שדעת הקהל היא בעלת חשיבות לפוליטיקאים ולתהליך הפוליטי. תפיסה זו מייצרת ציפייה שיש להגיב בצורה כלשהיא לדעת הקהל ולכן נצפה מחברי כנסת אשר מחזיקים בה להיענות לדעת הקהל במידה מסוימת.

"במעשים האחרונים שלך אתה מבטיח ששלוש לא יהיה. מר אסד, מדינת ישראל היא דמוקרטיה ולא דיקטטורה, במדינת ישראל לא שולטת מפלגת הבעת', ואנחנו לא חיים תחת שלטון טרור עלווי, אלא אנחנו חיים בחברה פתוחה, דמוקרטית, בחברה שיש בה תקשורת חופשית ובחברה שדעת הקהל חשובה בה מאין כמותה לפוליטיקאים ולמנהיגים." (י.פ. 1/2/00)

"היום, כשיש חשיבות ועוצמה כל כך גדולה לדעת קהל, צריכה הכנסת ליצור את דעת הקהל הזאת ולהכריח את כל הגורמים, מכל הצדדים, לשתף פעולה. שיתוף הפעולה צריך להיעשות בהנהגתה של ממשלת ישראל." (ד.ב. 25/2/87)

2.1.3. דעת הקהל היא בעלת כוח

גם תפיסה זו הינה תפיסה תיאורית. אך בניגוד לתפיסה הקודמת, תפיסת דעת הקהל כבעלת כוח לא בהכרח מביאה לציפייה כי חבר הכנסת המחזיק בה יציג היענות כלפי דעת הקהל. יתכן כי חבר כנסת יעריך את כוחה של דעת הקהל אך יבחר מסיבות כאלו או אחרות שלא להגיב אליה.

"לכן, מה שאני אומר בנקודה הזו – ואני אומר את זה לשר מיקי איתן – במידה מסוימת, אני יודע שעשינו שינויים הרבה בזכותך, בזכות אותה פעילות שגרמה לך שהחוק לא עלה בשבוע שעבר, אבל אני אומר לך דבר אחד שנגרע כתוצאה מכך – לצערי, אני אומר את זה בצעור: בציבוריות הישראלית עד לפני שבועיים היה מומנטום שאולי היה יכול לשנות פה, בתוך הבית, משחו. מה קורה? רוב הציבור חושב שהחוק ירד מסדר-היום. זאת אומרת, אם אתה עובר בין אזרחי מדינת ישראל, רובם המכריע יאמרו לך, אם לא כולם יאמרו לך – הודעתי שאני בא כאן היום להצביע על החוק ואומרים: מה, זה עולה? קראנו שזה כבר ירד מסדר-היום. זאת אומרת, לצערי, לא הצלחנו לנצל את אותו מומנטום שהיה, מומנטום ציבורי." (א.כ. 7/12/09)

"כל זה חשוב, מיכאל בן-ארי, גם אם אתה לא סופר דעת קהל. תאמין או לא, לפעמים דעת הקהל משפיעה על החלטות של מנהיגים. לפעמים." (ג.א. 12.6.12)

"אם זה לא כך, אני שואל, אדוני היושב-ראש, מדוע החלטתם להותיר את בתי-הכנסת רק ברגע האחרון? זה קרה בגלל דעת הקהל." (מ.פ. 13/2/05)

ניתן להניח שאחוז ניכר מאלו שביטאו תפיסות חיוביות כלפי דעת קהל (שדעת הקהל היא חשובה, רציונאלית ובעלת כוח רב) עשו זאת כמס שפתיים בדיוני המליאה המסוקרים באמצעי התקשורת השונים בכדי להתחנף אל הקהל ולשפר את תדמיתם הציבורית. ניתן לחשוף זאת באמצעות מעקב מתמשך אחרי אותו חבר כנסת (כגון במחקר פאנל) בכדי לראות האם חבר הכנסת מתמיד בתפיסה זו ואף פועל בהתאם. מאידך, יש להניח שישנם חברי כנסת אשר מבטאים תפיסות חיוביות ואכן מחזיקים בהן.

2.2. תפיסות כלליות שליליות

חברי הכנסת ביטאו גם מגוון תפיסות שליליות כלפי דעת קהל וביניהן תפיסה לפיה דעת הקהל איננה עקבית ואיננה רציונאלית ושהיא ניתנת למניפולציה.

2.2.1. דעת קהל איננה עקבית ואיננה רציונאלית

"זה הכול זיגזוגים, הכול נקבע על פי סקרי דעת קהל מזדמנים ואקראיים. אין פה באמת השקפת עולם בסיסית, שורשית, עמוקה" (י. ש. 11/3/02)

"שום סקרי דעת קהל לא ישנו את ההיסטוריה. זה רק מראה שאפשר לשבש דעתם של אנשים." (ש.פ. 16/10/02)

"צריך להחליט אם הדמוקרטיה היא פופוליסטית או פרלמנטרית. היתרון שבפופולזים הוא ברור, אתה שואל במישרין את האזרחים. אך החיסרון שבו הוא, שאתה מציג שאלה אחת, כאשר יש אלף שאלות שצריכות להישאל ולהיבדק כל אחת לחוד. העם בוחר בנציגים כדי שיבחנו דבר דבור על אופניו, שלא ישתכרו ממראה מהמם, שמאחוריו קיימות אוכלוסיות של ספקות ומצבורים של פרטים. הריצה אחרי סקרים היא מובנת, אבל לא מוצדקת. לפני ששואלים את האזרח עצמו, מן הדין שהאזרח ישאל את עצמו, אם הוא עצמו כל כך ברור ואיננו חצוי לגבי רוב השאלות הנשאלות. לדעתי הדעה לא כל כך מוחלטת כמו שנראה בתוצאות הסקרים. הסקרים עוסקים ברושם לא פחות מאשר בתוכן. והתוכן הוא הקובע. הסקרים גם גורמים להיווצרותן של עמדות לשם סקרים. דבר שהוא אולי מרהיב. אבל את הפרפר המרהיב ביותר אי-אפשר לרתום למחרשה כדי למשוך תלם בשדה. תודה לאל שבתי-המשפט בישראל אינם מוציאים פסקי-דין לפי הסקרים. ואכן, הם זכו לאמון הציבור בגלל עצמאותם ובגלל ירידתם לפרטים, ומשום שהם שואפים להיות אובייקטיביים ובלתי תלויים. הכנסת חייבת לשקול דברים רבים בכובד ראש. אסור לה לוותר על שיקול דעת מדוקדק. היא איננה זרוע שופטת. היא זרוע מחוקקת. אבל החוק הוא לפעמים אביו של המשפט." (ש.פ. 10.2.04)

תפיסה שלילית זו, לפיה דעת הקהל היא איננה רציונאלית ולא עקבית, נושקת לאחת מגישות אין היענות, לגישת "אין עמדות". לפי גישה תיאורטית זו, הפוליטיקאים תופסים את דעת הקהל כחסרת משמעות וטוענים שדעות הציבור הינן לא עקביות, שבמרבית הסוגיות הציבור חסר את הידע הנדרש כדי לגבש עמדות מוצקות ושהדעות עצמן יכולות להיות מושפעות מגורמים רבים.

2.2.2. ניתן לעשות מניפולציה על דעת הקהל

תפיסת המניפולציה נובעת מתפיסת אי הרציונאליות. כלומר, אם דעת הקהל היא לא רציונאלית אזי ניתן לערוך עליה מניפולציה. להלן דוגמאות:

"אני מאוד שמח שאנחנו מתקנים כך שלא יוכלו לגנוב את דעת הקהל בבחירות." (ע.ש. 12/3/12)

"שלטון יכול להשתמש בנתונים שקריים כדי ליצור דעת קהל וכדי להשיג הישגים שאין להם דבר וחצי דבר עם המטרות הלאומיות של מדינת ישראל." (ע.פ. 14/7/04)

"הממשלה הזאת, ממשלת האחדות הלאומית, הייתי קורא לה ממשלת אחדות השקרים, מזינה את העם בכל מיני שקרים באמצעי התקשורת. אינך יכול להמשיך ולבצע אי-צדק בלי שקר, בלי לרמות את דעת הקהל. שקרים בנושא השב"כ, שקרים בנושא אספקת הנשק לאירן, שקרים בנושא העזרה ל"קונטראס", שקרים בקשר לייצור הנשק הגרעיני, שקרים בקשר לכל מיני עניינים." (ת.ז. 9/12/86)

"ממה אתם חוששים? מכך שתהיה כאן גנבת דעת קהל?" (ד.י. 7/7/04)

תפיסה זו, שבאה לידי ביטוי בהתבטאויות של חברי כנסת, תואמת לגישת התפיסות המתופעלות (Manipulated Opinion) אשר הוצגה בסקירת הספרות, ואשר לפיה דעת הקהל ניתנת להשפעה ושבמידה רבה המדיניות משפיעה על דעת הקהל יותר מאשר דעת הקהל משפיעה על המדיניות.

התבטאויות שליליות כלפי דעת הקהל מעלות אף הן שאלות מעניינות. ניתן לשער שחלק מחברי הכנסת שביטאו תפיסות שליליות כלפי דעת הקהל (שדעת הקהל איננה רציונאלית ושניתן לערוך מניפולציות עליה) עשו זאת כאקט מחושב שמטרתו לשקף תדמית של מנהיג אשר לא פועל לפי רצונות הציבור בלבד. במילים אחרות, ייתכן וחברי כנסת אשר מחזיקים בתפיסת חוסר ההיענות נוטים להחזיק בתפיסות שליליות כלפי דעת הקהל. כמו כן, ייתכן והתבטאויות כאלו

נפוצות במקרים שבהם חברי הכנסת אינם מחזיקים באותה דעה כמו זו של דעת הקהל כך שבמטרה לחזק את דעתם האישית הם מערערים את הרציונאליות של דעת הקהל.

חשוב לבדוק את ההתפלגות הסטטיסטית בין התפיסות החיוביות והתפיסות השליליות כלפי דעת הקהל בקרב חברי הכנסת בישראל. כמו כן, מעניין לבדוק האם בהקשרים מסוימים חברי כנסת מבטאים את תפיסותיהם החיוביות (אולי בנאומים מסוקרים תקשורתית) ובהקשרים אחרים את תפיסותיהם השליליות.

2.3. תפיסות אודות דרכי המדידה של דעת קהל

מבחינה תיאורטית, מוסכם על הכל כי בחירות הן מקור למדידת דעת הקהל ככיוון כללי שאליו הציבור רוצה לפנות. עם זאת, רבים טוענים שבכדי ללמוד על רצונות והעדפות הציבור בין מערכות הבחירות, יש לפתח אמצעי מדידה אחרים לדעת הקהל כגון סקרים, תחושות, חוגי בית, וכו'. כך לדוגמה התפיסה של האברמס (1996) אודות השיח החברתי מניחה את היסודות לתפיסה שניתן לחוש את דעת הקהל באמצעות אמצעי התקשורת ואמצעים אחרים. במדגם נמצא כי חברי הכנסת ביטאו את תפיסתם לגבי האופן הנכון למדוד את דעת הקהל כאשר חלק התייחסו לבחירות כמקור למדידת דעת הקהל, חלק לסקרים ומחאות וחלק לאמצעי התקשורת.

2.3.1 דעת קהל נמדדת בבחירות

הופיעו מספר התבטאויות המשקפות תפיסה שהבחירות הינן מקור למדידת דעת הקהל:

"אני חושב שהמחנה הלאומי, בסך הכול, זכה בהישג מרשים. אם אני מתייחס לתוצאות הבחירות, אני חושב שהמחנה הלאומי קיבל פה רוב מוחלט, וזה רצונו של העם. תתחילו לקבל את זה, תתחילו לראות את המציאות כפי שהיא." (א.ל. 27/2/03)

"ופני הכנסת כפני הכנסת, והיא אמורה לייצג את העם. אם העם חושב שהיא לא צודקת, הוא מחליף את ההרכב של הכנסת." (ר.ר. 12/7/11)

2.3.2 דעת קהל מתבטאת בסקרים ובמחאות

הופיעו מספר התבטאויות המשקפות תפיסה לפיה סקרים ומחאות יחדיו הן אמצעי למדידת דעת קהל:

"יש בארץ דעת קהל, והיא מביעה בסקרים את אכזבתה מההסכם ובהפגנות את זעמה, והיא תחריף ותבוא לידי ביטוי יותר ויותר, וזאת חרף הבוז והשחצנות של הממשלה כלפי הציבור הזה ורחשי לבו." (ז.ה. 1/6/94)

2.3.3. דעת קהל מתבטאת גם בבחירות וגם בסקרים

הופיעו תפיסות לפיהן השילוב בין הבחירות לסקרים הן הדרך הטובה למדידת דעת קהל:

"סליחה. אני עוקב בקפידה גם אחרי סקרי דעת הקהל וגם אחרי תוצאות הבחירות." (א.ס. 1/1/07)

"אני רוצה להתייחס לדבר נוסף: חברי הכנסת של הליכוד לא פוסקים מלומר חזור ואמור: העם לא אתכם, עם ממשלת העבודה, עם ממשלת רבין; העם אתנו, תומכים בנו. אני רוצה להגיד, מעבר לשאלה הדמוקרטית של ממשלה שנבחרת או מתמנה על-ידי הכנסת, נבחרת באמצעות הכנסת, קרי באמצעות הבחירות לכנסת על-ידי העם לארבע שנים - יש משאלי דעת קהל. אני רוצה להזכיר לחברי בליכוד, שרק ביום שישי האחרון היה משאל דעת קהל ב"ידיעות אחרונות". משאל דעת הקהל הזה לא עסק בפורטריות של אישים. הוא שאל שאלה אחת: האם אתם, הנשאלים באותו משאל, חושבים שצריך להקדים את הבחירות לכנסת?" (א.ג. 30/5/95)

2.3.4. אמצעי התקשורת אינם משקפים את דעת הקהל

הופיעו מספר התבטאויות המתייחסות לאמצעי התקשורת ככלי לביטוי/חוסר ביטוי של דעת קהל. התבטאויות המשקפות עמדה לפיה אמצעי התקשורת אינם משקפים את דעת הקהל:

"לאור הניסיון שלי בתקופה האחרונה ממה שמכונה אמצעי התקשורת, ולאור הפער האדיר הקיים היום בין מה שמכנים בהכללה אמצעי התקשורת - ובכל הכללה יש, כמובן, גם יוצאים מן הכלל ולכן אי-אפשר לעשות הכללה - לבין עמדת הציבור לגבי הקו שאמצעי התקשורת נוקטים, הייתי טוען באותה מידה של אומץ לב ציבורי, שאמצעי התקשורת, כאשר הם מפרסמים נתונים מנתונים שונים ומדברים בשם הציבור כולו, 70% מהציבור כיום נמצאים בעמדה המנוגדת לחלוטין לאותו קו שאמצעי התקשורת נוקטים" (מ.א. 8/7/86)

"והנה אתמול פורסם בעיתון "מעריב" סקר של "יפעת", שאומר שהכיסוי התקשורתי היה מעוות ומגמתי. בערך פי-שניים מאמרים לטובת ההבנות האלה כביכול, לעומת אלה שהיו נגד או מאוזנים. אני חושב שהתקשורת שלנו לא רק שלא מבטאת את דעת הקהל, היא פשוט עושה מניפולציות גסות על דעת הקהל." (י.ש. 2/12/03)

"התקשורת מזינה ומלעיטה את העם במה שהיא חפצה בו. היא עוזבת את תפקידה כמי שאמורה לדווח על המציאות, ומנסה להשפיע על המציאות ולהטות את הכף לכיוון שהיא חפצה בו ושואפת להגיע אליו." (ח.א. 7/2/07)

2.3.5. אמצעי תקשורת ככלי לעיצוב דעת קהל

במדגם הופיעו התבטאויות המשקפות תפיסה לפיה אמצעי התקשורת לא רק שלא משקפים את דעת הקהל אלא אף מעצבים ומשפיעים על דעת הקהל. תפיסה זו נובעת מהתפיסה הקודמת, אך מוסיפה ואומרת שהתקשורת מעצבת ומייצרת את דעת הקהל.

"אין איש מבין אויבינו או יריבינו שמאמין באמת שהוא ינצח אותנו בשדה הקרב. הוא רוצה ליצור דעת קהל נגדנו. לכן, בעת החלטה על פעולות צבאיות צריך להביא בחשבון כל הזמן את ההיבט התקשורתי, כי הוא מכריע מי מנצח על המסך, והמנצח על המסך זכה בנקודות רבות" (ד.מ. 7/5/01)

"עיתון "מעריב" זה לא רק עיתון שמדווח, זה עיתון שמעצב דעת קהל." (ע.מ. 2/2/04)

"הטענה היא כלפי הטלוויזיה, על שהיא מנצלת את הדברים האלה ומשדרת אותם, כדי שבאמצעותם היא תוכל להשפיע על דעת הקהל, על הצופים בבית, ולעורר סערת רגשות." (ר.מ. 7/3/84)

שתי התפיסות המתאייכות לאמצעי התקשורת משקפות חוסר אמון באמצעי התקשורת כמייצגים של דעת הקהל. ניתן להציע מספר פרשנויות לתפיסות אלו; ייתכן ותפיסות אלו נובעות מחוויה שלילית אישית עם אמצעי התקשורת כתחבירי כנסת. כגון סיקור שלילי או אי הבאת ציטוט. הסבר אחר יכול להיות היותו של חבר הכנסת המחזיק בתפיסה זו חלק ממיעוט לאומי או חברתי שידוע שהתקשורת לרוב לא מבטאת את דעת הקהל של מיעוטים בחברה. ייתכן אף שמדובר בחברי כנסת בעלי רמת השכלה גבוהה אשר מודעים לכך שהתקשורת משמשת כאליטה חברתית אשר מייצגת את דעת ההגמוניה ולא את דעת הקהל הרחבה.

עם זאת, ייתכן וחברי הכנסת המחזיקים בתפיסות אלו כלפי התקשורת עושים זאת בנושאים מסוימים בהם דעתם האישית סותרת את דעת הקהל כפי שהיא משתקפת באמצעי התקשורת. על ידי הטענה שהתקשורת איננה כלי לגיטימי לביטוי דעת הקהל הם נמנעים מהצורך לומר שהם בעצם לא מסכימים עם דעת הקהל עצמה.

ניתן לראות שהתפיסות השונות העוסקות באומדן דעת קהל אינן סותרות זו את זו. חבר כנסת יכול להחזיק בכמה תפיסות יחד כגון תפיסה לפיה דעת הקהל משתקפת בסקרים, בחירות ומחאות. כמו בקטגוריות קודמות, גם בקטגוריית דרכי המדידה, מעניין לבדוק לעומק מהם הגורמים המשפיעים על התפיסות השונות. חשוב לציין, כי לקטגוריה זו ישנה השפעה ציבורית. סביר להניח כי התפיסות של חברי הכנסת אודות המדידה של דעת הקהל משפיעה באופן ישיר על האופן בו הם "לומדים" את הקהל, מבינים מה הציבור רוצה ופועלים בעקבות מידע זה. הבנה של התפיסות של חברי הכנסת אודות דרכי המדידה תביא להבנה אודות דרכי ההשפעה השונות הקיימים לאזרחים על תהליכים פוליטיים ועל מנהיגיהם.

2.4. תפיסות אודות תפקידה של דעת הקהל

חברי הכנסת ביטאו מגוון תפיסות הנוגעות לתפקיד שלדעתם דעת קהל ממלאת בכנסת, בתהליך הפרלמנטרי והדמוקרטיה. כגון דעת קהל ככלי לגיבוש מדיניות; כמכשול לגיבוש מדיניות; כזירת התגוששות; ככלי לקביעת סדר יום; וככלי לביקורת הכנסת. תפיסות אודות תפקידה של דעת הקהל היוו כ-6% בלבד מהמדגם, חלק זניח יחסית. לכן ישנם מספר קטן ביותר של ציטוטים המדגימים תפיסות אלו.

2.4.1. דעת קהל ככלי לגיבוש מדיניות

הופיעו כמה התבטאויות המשקפות תפיסה לפיה דעת קהל מסייעת בגיבוש מדיניות. תפיסה זו משקפת הבנה שבמקרים מסוימים דעת הקהל יכולה לסייע לחברי הכנסת בעבודתם הפרלמנטרית ואם ישכילו להשתמש בה, היא יכולה לשמש ככלי בזירה הפוליטית.

"בלי שתהיה דעת קהל המגנה רציחות יהיה קשה מאוד להניע מערכות אחרות שיטפלו טיפול נחרץ בסוגיה הזאת." (מ.ש. 13/9/94)

"זאת שיטה שטוב שנחשפה במקרה אחד, כדי שתהיה קיימת דעת קהל אשר תגן בפני המכבש הזה, הרומס את זכויות האדם, דעת קהל שתגן על כבוד האדם." (ת.ט. 8/6/87)

2.4.2. דעת קהל כמכשול לגיבוש מדיניות

הופיעה תפיסה לפיה דעת קהל היא מכשול לגיבוש מדיניות. זוהי תפיסה הפוכה מהתפיסה הקודמת לפיה דעת קהל מסייעת לגיבוש מדיניות. ייתכן וחברי הכנסת המחזיקים בתפיסה זו

עמדו פעמים רבות בסיטואציה בה עמדתם האישית הייתה הפוכה מדעת הקהל ולכן התקשו לגבש מדיניות כפי שרצו. כמו כן, ייתכן והמחזיקים בתפיסה זו מחזיקים בתפיסות שליליות נוספות כלפי דעת הקהל.

"אנו מצויים בבעיה אמיתית קשה... גם זה לא קל מבחינת דעת קהל, אבל במסגרת תקנות אלה הדבר ניתן לעשותו." (י.ג. 13/1/88)

"שיגידו לו: אתה פרסמת הודעות שלא מוצאות חן בעינינו. אבל למה הם לא אומרים? כי הם יודעים, שברגע שהם יגידו דבר כזה, הם בעצמם יקבלו נזיפה, מבתי-משפט, ממבקרת המדינה, מדעת הקהל" (מ.א. 18/7/95)

נדמה כי התפיסה של חברי הכנסת כלפי היותה של דעת הקהל כלי או מכשול לגיבוש מדיניות תקבע את האופן בו חברי הכנסת יפעלו. במידה והם רואים את דעת הקהל כמכשול הם עלולים שלא להתעניין בה ולפעול על פיה ולהפך במקרה של תפיסה הפוכה.

2.4.3. דעת קהל כזירת התגוששות

במדגם הופיעו גם התבטאויות המשקפות תפיסה שדעת קהל מהווה זירת התגוששות, מוקד שבו שחקנים פוליטיים רבים, וביניהם חברי הכנסת, נאבקים בכדי להשיג דעת קהל התומכת בעמדתם.

"ברגע שהתעורר ספק אם יהיה ניתן להגיע דרך המפלגה, וראיתי שעומדים להתפלג, אמרתי שגם אני רוצה חלק, כדי שאוכל להיאבק על דעת הקהל." (י.ב. 2/8/95)

"אין דבר כזה, לא קיים, זה ביטוי תקשורתי, זה ביטוי של יחסי ציבור, זה חלק מהקרב על דעת הקהל, אבל מבחינה קונסטרוקטיבית..." (ח.ר. 17/7/00)

לא ברור האם תפיסה זו הינה ניטרלית או שהמחזיקים בה הינם בעלי תפיסות שליליות או חיוביות כלפי דעת קהל.

2.4.4. דעת קהל כקובעת את סדר יום

תפיסה זו גורסת כי דעת הקהל היא גורם חשוב ומרכזי בעיצוב סדר היום הפוליטי נוסף על גורמים ידועים אחרים כמו הפוליטיקאים עצמם ואמצעי התקשורת (Cobb & Elder, 1971). רעיון זה מתחזק בשנים האחרונות כאשר האינטרנט העלה את יכולתם של האזרחים ליצור שיח

בנושאים שונים ולהעלות נושאים למרכזו של השיח הציבורי (McCombs, 2005). להלן ציטוט המשקף תפיסה זו:

"הייתה לכם נחישות גדולה מאוד בנושא הגירוש. אני אומר לכם שזה הציל אתכם. עד לפני חודש הייתה דעת קהל שלילית מאוד על תפקוד הממשלה, ופתאום, בסך הכול חזרתם לתפקוד סמי-נורמלי, כשהנושא הכלכלי פתאום כבר לא כל כך בוער. אבל אני אומר לכם שאותו להט, אותה תמיכה של הציבור בעניין של המגורשים תפוג, ואז ייווצר מצב שבו הנושא הכלכלי יחזור למוקד העניין." (ס.ש. 31/12/91)

2.4.5. דעת קהל ככלי לביקורת הכנסת

תפיסה מעניינת שמתבססת במידה רבה על עקרון "שלטון העם" לפיו על השלטון לייצג את העם ועל העם לשמש כשומרי סף לשלטון. במידה רבה התקשורת משמשת בתפקיד זה אך מסתבר שבקרב חברי הכנסת יש המחזיקים בתפיסה שזהו תפקידו של הציבור.

"ראש הממשלה בפועל לא יודע שצריך לנהוג כבוד בכנסת? אני אומר כאן: יש לו ביקורת - הוא צריך להבליג. במדינה דמוקרטית מי שמבקר את הכנסת זה אמצעי התקשורת, האזרחים, דעת הקהל. לא ממשלה מבקרת את הכנסת." (מ.א. 15/11/95)

לסיכום, בטיפולוגיה שהוצעה לעיל ניתן היה להבחין כי קיימות תפיסות שונות ומגוונות כלפי המושג דעת קהל. הופיעו תפיסות חיוביות ותפיסות שליליות אשר במידה רבה הינם סותרים זה את זה. סביר להניח שחברי כנסת רבים מחזיקים הן התפיסות החיוביות והן בתפיסות השליליות ומבטאים בכך אמביוולנטיות כלפי המושג. עם זאת, יהיה מעניין לבחון כיצד מאופיינים חברי כנסת אשר נוטים להחזיק בתפיסות שליליות או חיוביות? האם קדמו חוויות אישיות אשר עיצבו תפיסות אלו? כמו כן יהיה מעניין לבחון את ההתפלגות של תפיסות שליליות וחיוביות בקרב חברי הכנסת בישראל ולאורך השנים.

מבחינת התפיסות הנוגעות בדרכי המדידה של דעת הקהל, עולה השאלה האם מדובר בתפיסות בלבד או שתפיסות אלו מובילות לדרכי מדידה בפועל. לדוגמא, האם חברי כנסת התופסים את דעת הקהל כנמדדת באמצעות סקרים, אף עורכים סקרים? סוגיה זו פותחת פתח למחקרי המשך אשר יכולים לבחון את דרכי המדידה השונים לדעת קהל אשר נוקטים חברי הכנסת.

התפיסות הנוגעות בתפקידים שממלאת דעת הקהל בישראל ובכנסת הינן תפיסות תיאוריות יותר אשר אינן בהכרח משקפות נקיטת עמדה כזו או אחרת. עם זאת, ייתכן כי ישנם מאפיינים מסוימים לחברי כנסת אשר מחזיקים בתפיסות אלו ובנוסף, יתכן והחזקה בתפיסות מסוימות מובילה לדרכי התנהגות ולאופן קביעת מדיניות מסוימת.

להלן טבלה המסכמת את התפיסות שהופיעו העוסקות בהיבטים כלליים של דעת קהל :

תפיסות כלליות אודות דעת קהל			
תפיסות כלליות		2.3 אומדן דעת קהל	2.4 תפקידה של דעת קהל
2.1 תפיסות חיוביות	2.2 תפיסות שליליות	2.3.1 דעת קהל מתבטאת בבחירות	2.4.1 דעת קהל ככלי לגיבוש מדיניות
2.1.1 דעת הקהל היא רציונאלית	2.2.1 חוסר העקביות ואי הרציונאליות של דעת הקהל	2.3.2 דעת קהל מתבטאת בסקרים ובמחאות	2.4.2 דעת קהל כמכשול לגיבוש מדיניות
2.1.2 חשיבותה של דעת הקהל	2.2.2 ניתן לעשות מניפולציה על דעת הקהל "לגנוב דעת קהל"	2.3.3 דעת קהל מתבטאת גם בבחירות וגם בסקרים	2.4.3 דעת קהל כזירת התגוששות
2.1.3 כוחה של דעת הקהל		דעת קהל ואמצעי התקשורת	2.4.4 דעת קהל כקובעת את סדר יום
		2.3.4 אמצעי תקשורת אינם משקפים את דעת הקהל	2.4.5 תפקידה של דעת קהל הוא לבקר את הכנסת
		2.3.5 אמצעי התקשורת ככלי לעיצוב דעת הקהל	

ה. דיון ומסקנות

מטרתו של מחקר זה הייתה להציע טיפולוגיה של האופנים בהם תופסים חברי הכנסת בישראל את דעת הקהל ולייצר תשתית מושגית ותיאורטית שתוכל לשמש בסיס למחקרים עתידיים הנדרשים בתחום זה. המחקר פתח בסקירת ספרות הממפה את המחקר התיאורטי והאמפירי שנעשה עד כה בנושא דעת קהל והיענות דמוקרטית והמשיך בהצגת שיטת המחקר על כל שלביה תוך תיאור מאפייני המדגם המייצג. בשלב הצגת הטיפולוגיה המוצעת שולבו ציטוטים נבחרים לכל תפיסה, ובכל קטגוריה הופיע דיון אודות משמעותה, הקשר שלה למסגרת התיאורטית ושאלות המחקר אפשריות הנובעות ממנה.

להלן טבלה המסכמת ומציגה את הטיפולוגיה, על כל הקטגוריות הנובעות ממנה, שהוצעה במחקר זה ואשר מבוססת על ההתבטאויות של חברי הכנסת במליאת הכנסת :

1. תפיסות הנוגעות להיענות דמוקרטית			
1.1 תפיסות המייצגות היענות לדעת קהל	1.2 תפיסות המייצגות חוסר היענות לדעת קהל	1.3 שימוש רטורי בדעת הקהל	
1.1.1 היענות מלאה - על חברי הכנסת לייצג את כלל הציבור	1.2.1 חוסר היענות - אין לפעול לפי דעת הקהל	1.3.1 ביסוס טענה על פי סקר דעת קהל	
1.1.2 היענות חלקית - על חברי הכנסת לייצג חלק מהציבור	1.2.2 קשר הפוך – על חבר הכנסת לעצב את דעת הקהל	1.3.2 ביסוס טענה על תחושות ואקלים דעות	
2. תפיסות כלליות אודות דעת קהל			
2. תפיסות כלליות		2.3 אומדן דעת קהל	2.4 תפקידה של דעת קהל
2.1 תפיסות חיוביות	2.2 תפיסות שליליות	2.3.1 דעת קהל מתבטאת בבחירות	2.4.1 דעת קהל ככלי לגיבוש מדיניות
2.1.1 דעת הקהל היא רציונאלית	2.2.1 חוסר העקביות ואי הרציונאליות של דעת הקהל	2.3.2 דעת קהל מתבטאת בסקרים ובמחאות	2.4.2 דעת קהל כמכשול לגיבוש מדיניות
2.1.2 חשיבותה של דעת הקהל	2.2.2 ניתן לעשות מניפולציה על דעת הקהל "לגנוב דעת קהל"	2.3.3 דעת קהל מתבטאת גם בבחירות וגם בסקרים	2.4.3 דעת קהל כזירת התגוששות
2.1.3 כוחה של דעת הקהל		דעת קהל ואמצעי התקשורת	2.4.4 דעת קהל כקובעת את סדר יום
		2.3.4 אמצעי תקשורת אינם משקפים את דעת הקהל	2.4.5 תפקידה של דעת קהל הוא לבקר את הכנסת
		2.3.5 אמצעי התקשורת ככלי לעיצוב דעת הקהל	

ישנן מספר נקודות מעניינות שעולות מממצאי מחקר זה. ראשית, מבחינה כמותית, מתוך התפיסות הנוגעות להיענות לדעת קהל, התפיסות המייצגות חוסר היענות הופיעו משמעותית יותר פעמים בהתבטאויות מאשר התפיסות המשקפות היענות. אך מבין התפיסות הכלליות אודות דעת קהל, הופיעו בעיקר תפיסות חיוביות כלפי דעת קהל. במידה מסוימת, מדובר בממצאים סותרים. סתירה זו משקפת את הקונפליקט שצוין בסקירת הספרות אודות התסכול הדמוקרטי. מדובר באותו קונפליקט אשר לפיו פוליטיקאים נבחרים נעים בין הרצון לייצג את הציבור לבין הרצון לשמש כמנהיגים ולפעול לפי האידיאולוגיה שלהם. מדובר באותו ההבדל הקלאסי, המופיע במחקרים רבים, בין תפיסת הייצוגיות של 'ציר' לעומת 'נאמן' - האם הפוליטיקאי פועל לפי רצונות הציבור או שהוא פועל לפי תפיסתו האישית מכאן זה שהוא נבחר על ידי הציבור.

עוד עולה מהטיפולוגיה, כי בהתבטאויותיהם של חברי הכנסת קיים שימוש רטורי בדעת הקהל, הן על בסיס סקרים והן על בסיס תחושות כלליות. כמו כן, קיימות תפיסות אודות דרכי המדידה של דעת הקהל ומספר זניח של תפיסות אודות תפקידה של דעת הקהל. המגוון הרחב של התפיסות שהופיעו במאגר 'דברי הכנסת', כולל תפיסות סותרות והפוכות זו מזו, משקף את השונות הערכית הקיימת בין חברי הכנסת הישראליים.

כפי שהוצג בפרק הממצאים, קטגוריות רבות בטיפולוגיה המוצעת **תואמות** לגישות ולתיאוריות בספרות אודות היענות לדעת קהל, ייצוגיות והמושג דעת קהל. כך לדוגמא, התפיסות השליליות אודות דעת קהל (2.2). תואמות לגישות "אין היענות" כגון גישת 'עמדות מתופעלות' או גישת 'אין עמדות' וגם לגישתו של בורדיה לפיה דעת הקהל היא פיקציה.

אך קיימות **תיאוריות אשר אין להן ביטוי בקטגוריות** המוצעות וכמו כן, ישנן קטגוריות בטיפולוגיה אשר אין להן תיאוריה תואמת. כך לדוגמא, אין קטגוריות המתייחסות לתיאוריות העוסקות בשאלה מיהו הקהל, דיון אשר כולל את השאלות; האם חבר הכנסת מאמין כי ההיענות שלו צריכה להיות לכלל הציבור? לציבור סקטוריאלי? לציבור של סיעות מתחרות? היבט תיאורטי נוסף שלא מופיע בטיפולוגיה הינו הדיון בשאלה מהו דעת קהל ומה נחשב עמדה ומה לא. כמו כן, בטיפולוגיה לא מופיעות קטגוריות הכוללות תפיסות **ספציפיות** של ייצוג כגון תפיסות הייצוג שפיטקין ואחרים מציגים. במילים אחרות, מעבר לקטגוריות הכוללות תפיסות כלליות כגון "היענות מלאה" או "חוסר היענות", לא מופיעות תפיסות ספציפיות לגבי סוג הייצוגיות המועדפת; ייצוגיות הבטחתית, פונדקאית וכדומה. עוד נושא שקיים בתיאוריה הינו סוגיית

הביקורת האקדמית אודות סקרי דעת קהל ויכולתם לשקף את דעת הקהל ה'אמיתית'. למרות שבמדגם הופיעו ביקורות של חברי כנסת כלפי דעת הקהל (במסגרת קטגוריית "חוסר היענות" (1.2.1) והתפיסות השליליות (2.2)) לא ברור האם הביקורת של חברי הכנסת היא כלפי דעת הקהל או כלפי סקרי דעת הקהל. כך גם בציטוט הבא:

"מנהיג אמיתי לא מסתכל אחורה, לא עושה סקרים כל יום לדעת מה הציבור רוצה ורץ לפניו". (מ.ש. 30/6/10)

את היעדר הקטגוריות הללו בטיפולוגיה המוצעת ואת העובדה כי קיימות תיאוריות שלא באו לידי ביטוי בהתבטאויותיהם של חברי הכנסת ניתן להסביר בכמה אופנים. ראשית, ייתכן ורמת הרזולוציה שמחקר זה מסוגל להגיע אליו איננה גבוהה מספיק ושיש צורך במחקרי המשך מעמיקים יותר בכל קטגוריה בכדי לחשוף קטגוריות מפורטות יותר. לפי הסבר זה, ייתכן ותידרש בחינה משולבת של התבטאויות חברי הכנסת במספר במות מעבר למליאת הכנסת יחד עם ראיונות עומק שיתמקדו בתפיסות הספציפיות. הסבר אחר, יכול להיות נעוץ בכך שחברי הכנסת אינם מכירים את התיאוריות האקדמיות ולכן לא סביר להניח שיבטאו תפיסות הכוללות את ההגדרות הנמצאות בתיאוריות אלו. ייתכן אף כי התיאוריות פשוט אינן רלוונטיות למערכת הפוליטית הישראלית.

כפי שצוין קודם, מעבר לתיאוריות שלא מופיעות בטיפולוגיה, קיימות **קטגוריות אשר אין להם 'אח תואם' באף תיאוריה**. קטגוריות אלו הינן בעיקר הקטגוריות העוסקות בתפקידיה השונים של דעת הקהל; היותה כלי לגיבוש מדיניות, מכשול לגיבוש מדיניות, זירת התגוששות וכלי לביקורת הכנסת. יש בספרות התייחסות מסוימת בכוחה של דעת הקהל לקבוע את סדר היום, בעיקר בתיווך של אמצעי התקשורת, אך לשאר התפקידים כפי שחברי הכנסת הציגו אותם אין ממש התייחסות בספרות. מעניין יהיה לבחון לעומק מתי חברי כנסת מחזיקים בתפיסות הנוגעות לתפקידים השונים ואילו השפעה יש לזה על התנהגותם הפרלמנטאית.

מכך שהגישות הקיימות בספרות אינן מופיעות במלואן בטיפולוגיה ושבטיפולוגיה קיימות תפיסות ללא תיאוריה תואמת ניתן ללמוד על חולשתו והיעדר השיטתיות המאפיינת את המחקר אודות היענות לדעת קהל. המסגרת התיאורטית אמנם נוגעת בשלושת ההיבטים המהותיים למחקר זה (דעת קהל, ייצוגיות והיענות לדעת קהל), אך היא לא מספקת הבחנה שיטתית של נקודת המבט של הפוליטיקאים. התיאוריה מציעה הגדרות תיאורטיות רבות לדעת

הקהל, מודלים שונים לרעיון הייצוגיות ומיפוי כללי של אפשרויות ההיענות הדמוקרטית. עם זאת, התיאוריה לא מציעה סינרגיה לשלושת היבטי התיאוריה תוך שילוב של נקודת המבט של השחקנים הפוליטיים. הסיבה העיקרית לכך היא בכך שאף מחקר לא כיוון ליצירת תשתית מושגית בנושא תפיסותיהם של פוליטיקאים כלפי דעת קהל.

למחקר זה מספר תרומות. ראשית, המחקר נותן תמונת מצב של תפיסותיהם של חברי הכנסת בישראל כלפי היענות לדעת הקהל, מרכיב בסיסי ומרכזי בדמוקרטיה. שנית, המחקר עושה לראשונה סדר ומציע טיפולוגיה שיטתית של תפיסות רבות, שלעיתים מערבבים ביניהם או שלא מודעים לקיומם. שלישית, המחקר עורך שיום לתפיסות אשר לא קיימות בספרות ומציע הקשר ריאלי לתפיסות תיאורטיות שונות. כפי שצוין קודם, הטיפולוגיה המוצעת עורכת סינרגיה לשלושת היבטי התיאוריה (דעת קהל, ייצוגיות והיענות דמוקרטית) תוך שילוב של נקודת המבט של השחקנים הפוליטיים.

תרומה משמעותית נוספת של מחקר זה הוא התשתית התיאורטית אותה הוא מספק לצורך מחקרים עתידיים. ישנם מספר מחקרים המוצעים כהמשך למחקר זה. מאחר ובידינו הבחנה שיטתית של התפיסות השונות, ניתן לערוך מחקרים כמותניים אשר יבחנו את הגורמים הסביבתיים, האישיים והפוליטיים שמביאים חברי כנסת להחזיק בתפיסות מסוימות לפי ההבחנה שמוצעת כאן. כמו כן, ניתן כעת לבחון האם ומדוע חברי כנסת משנים את תפיסותיהם כלפי היענות לדעת קהל, האם ישנן סוגיות מסוימות אשר בהם נפוצות יותר תפיסות מסוימות מאשר אחרות, כיצד מאופיינים חברי כנסת אשר 'מזגזגים' בין תפיסות לעומת אלו המגלים עקביות, איזו השפעה יש לבמה שבה ההתבטאות מתקיימת על התפיסה המבוטאת בה ועוד שאלות רבות. מחקר המשך נדרש, הינו מחקר שיבחן את התפיסות הקיימות בקרב הציבור כלפי מידת ההיענות הנדרשת מחברי הכנסת (כפי שנעשה בארה"ב על ידי גריל (2007)). מחקר עתידי אפשרי נוסף, אשר יכול להתמודד עם נקודת החולשה של מחקר זה, יתעמק בשאלה האם התפיסות המבוטאות על ידי חברי הכנסת בבמות השונות אינן אלא אמצעי רטורי בלבד או שמדובר בתפיסותיהם האמיתיות. ניתן יהיה לערוך מחקרי אורך שיתמקדו במספר חברי כנסת ויעקבו אחרי ההתבטאויות שלהם ואחרי הפעולות שלהם במטרה לבחון האם הם פועלים כפי שהם מתבטאים.

למחקר זה תרומה תרבותית-חינוכית. המחקר מסייע בחשיפת הרבדים הסמויים הקיימים בנאומים ובהתבטאויות של חברי הכנסת ומסייע ללמוד על הפרדיגמות המונחות בבסיס הדמוקרטיה הישראלית. כמו כן, המחקר יכול ללמד את הקורא לקרוא בצורה ביקורתית את מבעי הפוליטיקאים תוך התייחסות לתיאוריות הרחבות יותר המבססות את טיעוניהם.

מבחינת התרומה לפוליטיקאים עצמם, המחקר מעניק לחברי הכנסת הישראלים כלים להבנת תפיסותיהם ומסגרת תיאורטית אליה הם יכולים לשייך את תפיסת עולמם כלפי היענות לדעת קהל. חברי הכנסת יכולים לגלות כי יש מן המשותף בינם לבין חברי כנסת מסיעות שונות ואף מקצוות פוליטיים שונים ביחס לתפיסתם את דעת הקהל.

למחקר זה, המתמקד בחקירת תחום ההיענות הדמוקרטית ישנו ערך נוסף והוא הערך האזרחי-חברתי. הבנה מקיפה של תפיסותיהם של חברי הכנסת אודות דעת הקהל מאירה לנו על מידת ואפשרויות השפעה של האזרחים על התהליך הדמוקרטי והפוליטי. באמצעות בחינת התייחסותם של חברי כנסת לדעת קהל ולדרכי המדידה של דעת קהל אנו למדים אילו ערוצי השפעה אפקטיביים קיימים לאזרחים. כמו כן אנו יכולים להבין כיצד ובאיזה מידה הציבור משפיע על קבלת רפורמות והחלטות מדיניות ובעצם, אנו מקבלים תמונה מקיפה של תמונת המצב הדמוקרטית בישראל.

Baumgartner, F. R., & Jones, B. D. (1993). *Agendas and instability in American politics*. Chicago, Ill.: University of Chicago Press.

Berelson, B. (1952). Democratic Theory and Public Opinion. *The Public Opinion Quarterly*, 16(3), 313-330.

Brettschneider, F. (1996). Public opinion and parliamentary action: Responsiveness of the German Bundestag in comparative. [Article]. *International Journal of Public Opinion Research*, 8(3), 292-311.

Brooks, J. E. (1990). The Opinion-Policy Nexus In Germany. [Article]. *Public Opinion Quarterly*, 54(4), 508-529.

Burstein, P. (2003). The Impact of Pulic Opinion on Public Policy: A Review and an Agenda. [Article]. *Political Research Quarterly*, 56(1), 29.

Casey, J. (1998). *Non-Government Organizations as Policy Actors: The Case of Immigration Policies in Spain* Universitat Autònoma de Barcelona, Spain, Spain.

Cobb, R. W., & Elder, C. D. (1971). The Politics of Agenda-Building: An Alternative Perspective for Modern Democratic Theory. *The Journal of Politics*, 33(4), 892-915.

Druckman, J. N. (2001). The Implications of Framing Effects for Citizen Competence. [Article]. *Political Behavior*, 23(3), 225-256.

Ekengren, A.-M., & Oscarsson, H. (2011). Party Elites' Perceptions of Voters and Public Opinion. [Article]. *Scandinavian Political Studies*, 34(2), 101-122.

Elo, S., & Kyngas, H. (2008). The qualitative content analysis process *J Adv Nurs* (Vol. 62, pp. 107-115). England.

Erikson, R. S., MacKuen, M., & Stimson, J. A. (2002). *The macro polity*. Cambridge, UK ; New York: Cambridge University Press.

Eulau, H., & Karps, P. D. (1977). The Puzzle of Representation: Specifying Components of Responsiveness. *Legislative Studies Quarterly*, 2(3), 233-254.

Fuchs, D., Pfetsch, B. (1996). *The observation of public opinion by the governmental system*. Paper presented at the WZB.

Gilens, M. (2005). Inequality and Democratic Responsiveness. *Public Opinion Quarterly*, 69(5), 778-796.

Grill, C. J. (2007). *The public side of representation : a study of citizens' views about representatives and the representative process*. Albany: State University of New York Press.

Habermas, J. (1996). *Between facts and norms : contributions to a discourse theory of law and democracy*. Cambridge, Mass.: The MIT Press.

Harwood T.G, & Garry T. (2003). An Overview of Content Analysis. *The Marketing Review*, 3(4), 479-498.

Herbst, S. (1993). *Numbered Voices : How Opinion Polling Has Shaped American Politics*. Chicago, Ill.: The University of Chicago press.

Herbst, S. (1998). *Reading Public Opinion : How Political Actors View The Democratic Process*. Chicago: University of Chicago Press.

Itzkovitch Malka, R. (2009). *Perceptions Of Representation Employed By Israeli Members Ofknesset - A Top-Down Analysis* Hebrew University of Jerusalem, Jerusalem.

Jacobs, L. R., & Shapiro, R. Y. (2000). *Politicians Don't Pander : Political Manipulation And The Loss Of Democratic Responsiveness*. Chicago, IL.: University of Chicago Press.

Mansbridge, J. (2003). Rethinking Representation. *American Political Science Review*, 97(04), 515-528.

McCombs, M. (2005). A Look At Agenda-Setting: Past, Present And Future. *Journalism Studies*, 6(4), 543-557.

Monroe, A. D. (1998). Public Opinion And Public Policy, 1980-1993. [Article]. *Public Opinion Quarterly*, 62(1), 6-28.

Page, B. I., & Shapiro, R. Y. (1983). Effects of Public Opinion on Policy. *The American Political Science Review*, 77(1), 175-190.

Petry, F. (1999). The Opinion-Policy Relationship in Canada. [Article]. *Journal of Politics*, 61(2), 540.

Petry, F. (2007). How Policy Makers View Public Opinion. In L. Dobuzinskis, M. Howlett & D. Laycock (Eds.), *Policy Analysis in Canada: The State of the Art* (pp. 375-387). Toronto: University of Toronto Press.

Pitkin, H. F. (1967). *The Concept Of Representation*. Berkeley: University of California Press.

Rehfeld, A. (2009). Representation Rethought: On Trustees, Delegates, and Gyroscopes in the Study of Political Representation and Democracy. *American Political Science Review*, 103(02), 214-230.

Rosner, J. D. (2007). *Reading The Public: How Members Of Congress Develop Their Impressions Of Public Opinion On National Security*. University of Maryland, College Park, Maryland.

Rounce, A. (2010). *Does Public Opinion Count? Tuition Fees, Student Support, and Public Opinion in Saskatchewan, 1991-2004*. Carleton University, Ottawa, Ontario.

Shapiro, R. Y. (2011). Public Opinion and American Democracy. *Public Opinion Quarterly*, 75(5), 982-1017.

Sharp, E. B. (1999). *The Sometime Connection : Public Opinion and Social Policy*. Albany, N.Y.: State University of New York Press.

Splichal, S. (1999). *Public Opinion : Developments And Controversies In The Twentieth Century*. Lanham, Md.: Rowman & Littlefield.

Stimson, J. A., MacKuen, M. B., & Erikson, R. S. (1994). Opinion and Policy: A Global View. *PS: Political Science and Politics*, 27(1), 29-35.

Wlezien, C. (1995). The Public as Thermostat: Dynamics of Preferences for Spending. *American Journal of Political Science*, 39(4), 981-1000.

אבניאון, א. (2000). *מילה במילה : אוצר המילים הנרדפות ניגודים ושדות סמנטיים*. חולון : איתאב.

אריסטו & רות, ח. י. (1974). פוליטיקה (מהדורה ד' המצולמת). ירושלים : מאגנס.

הרמן, ת. (2011) מדד הדמוקרטיה הישראלית 2011, המכון הישראלי לדמוקרטיה

וימן, ג. (31.12.2002). "מצב הדמוקרטיה – שקר החן והבל הסקר". העין השביעית, נדלה

<http://www.the7eye.org.il/DailyColumn/Pages/article4208.aspx>, 17.6.12

כספי, ד. (1976). בין הנציגים למיוצגים : תפיסת חברי הכנסת את דעות הציבור . ירושלים : חמו"ל.

כספי, ד. (2001). תמונות בראש : דעת קהל ודמוקרטיה. רמת אביב : האוניברסיטה הפתוחה.

שקדי, א. (2003). מילים המנסות לגעת : מחקר איכותני- תיאוריה ויישום. תל אביב : הוצאת רמות.

ראיונות:

ד"ר רבקה מרכוס, מנהלת 'דברי הכנסת', 13.8.12